

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
KRIMINOLOGIJOS KATEDRA**

VERONIKA VERŠILO
(BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS IR KRIMINOLOGIJOS STUDIJŲ PROGRAMA)

NUSIKALSTAMUMO PRIEŽASČIŲ TEORIJOS
Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas
Doc. Dr. Alfredas Kiškis

Vilnius, 2007

TURINYS

ĮVADAS	3
1. NUSIKALSTAMUMO IR NUSIKALSTAMUMO PRIEŽASČIŲ SAMPRATOS	6
1.1. Nusikalstamumo samprata.....	6
1.2. Nusikalstamumo priežastys, nusikalstamumo veiksniai, sąlygos, jų tarpusavio santykis.....	14
2. NUSIKALSTAMUMO PRIEŽASČIŲ TEORIJŲ RŪŠYS.....	20
2.1. Nusikalstamumo priežasčių teorijos samprata	20
2.2. Nusikalstamumo priežasčių teorijų ir nusikalstamo elgesio priežasčių teorijų santykis.....	23
2.3. Nusikalstamumo priežasčių teorijų klasifikavimo pagrindai	25
2.4. Šiuolaikinė nusikalstamumo priežasčių teorijų padėtis.....	29
3. NUSIKALSTAMUMO PRIEŽASČIŲ TEORIJŲ SANTYKIS	33
3.1. Antropologinės ir sociologinės nusikalstamumo priežasčių teorijos	33
3.2. Socialinės determinacijos lygiai ir nusikalstamumo priežasčių teorijos	42
3.3. Bendrosios ir specialiosios nusikalstamumo priežasčių teorijos.....	46
3.4. Nusikalstamumo priežasčių teorijų sugretinimas jų objektų pagrindu.....	50
3.5. Nusikalstamumo priežasčių teorijos ir nusikalstamo elgesio mechanizmas	54
IŠVADOS.....	58
NAUDOTOS LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	60
SANTRAUKA	62
SUMMARY	63

IVADAS

Temos aktualumas. Nusikalstamumo priežasčių klausimas turbūt niekada nepraras savo aktualumo, nes nusikalstamumas, kaip socialinis reiškinys, lydi visuomenę tiek laiko, kiek egzistuoja pati visuomenė. Be to, nusikalstamumo prevencijos sėkmė didžia dalimi priklauso nuo šio socialinio reiškinio priežasčių pažinimo bei įvertinimo. Priežasčių klausimas – viena iš pagrindinių problemų kriminologijos moksle ir valstybės teisėsaugos institucijų praktikoje, įgyvendinant atitinkamas nusikalstamumo lygį mažinančias priemones.

Priežasčių, nusikalstamumo veiksnių, kurie skatina žmones daryti nusikalstamas veikas, yra labai daug, jos tarpusavyje sąveikauja ir ta sąveika yra gana sudėtinga. Atskiras priežastis, taip pat jų grupės, aiškina atskiros kriminologinės teorijos, kurios vadinamos nusikalstamumo priežasčių teorijomis. Tačiau iki šiol nėra sukurta integruota nusikalstamumo priežasčių teorija, kuri visapusiškai galėtų paaiškinti žmonių nusikalstamo elgesio determinaciją ir galima būtų imtis atitinkamų efektyvių priemonių nusikalstamumo lygiui sumažinti.

Nusikalstamumas yra toks socialinis reiškinys, kuris negali būti panaikintas visiškai, nors laikui bėgant jis gali mažėti arba didėti. Būtent todėl visais laikais buvo stengiamasi sumažinti nusikalstamumo rodiklius ir būtent dėl to visada buvo skiriamas ypatingas dėmesys nusikalstamų veikų padarymo priežasčių išsiaiškinimui.

Tyrimo problema. Beveik visi kriminologijos vadovėliai neretai yra tik įvairių nusikalstamumo priežasčių teorijų rinkiniai, t.y. juose dažniausiai nagrinėjamos įvairios nusikalstamumo priežasčių teorijos, bet jų tarpusavio santykis nėra nagrinėjamas. Nusikalstamumo priežasčių teorijų įvardijamos nusikalstamumo priežastys skiriasi: įvardijamos kaip biologinės priežastys, taip ir socialinės, ekonominės ir kt. Tokių teorijų vis daugėja, tačiau problema taip ir lieka neišspręsta. Skirtingi mokslininkai ir netgi skirtingų mokslų atstovai siūlo skirtingas nusikalstamumo priežastis, tačiau trūksta įvairių teorijų siūlomų nusikalstamumo priežasčių sąsajos klausimo išnagrinėjimo.

Pirmoji problema: *teorijų, aiškinančių nusikalstamumo priežastis, gausa.*

Yra nemažai įvairių nusikalstamumo priežasčių teorijų ir jų nuolat daugėja. Dažniausiai minimos yra tokios teorijos: genetinės, hormoninės veiklos sutrikimų, psichoanalitinės, išmokimo, socialinės dezorganizacijos, anomijos, įtampos, kultūrų, subkultūrų, stigmatizacijos, socialinės kontrolės teorijos. Tačiau plėtojant atskiras nusikalstamumo priežasčių teorijas neskiriamas deramas dėmesys tų teorijų tarpusavio sąsajoms nustatyti tam, kad galima būtų kompleksiskai paaiškinti nusikalstamų veikų padarymo priežastis.

Antroji problema: nusikalstamumo priešasčių *teorijų* tarpusavio *prieštaravimas*.

Kai kurios nusikalstamumo priešasčių teorijos prieštarauja vienos kitoms. F. E. Hartung¹ pažymi, kad yra daug teorijų, bandančių paaiškinti tiek nusikalstamumą kaip tokį, tiek nusikaltimus visuomenėje. Tačiau, kaip F. E. Hartung pastebi, dauguma tų teorijų yra sukurtos ne kriminologų. Todėl daugelis tokių teorijų yra prieštaringos ir netgi viena kitą paneigiančios.

Trečioji problema: nusikalstamumo priešasčių *teorijų santykinumas*.

Nusikalstamumo priešasčių srityje nuolat atliekami tyrinėjimai siekiant pažinti šio socialinio reiškinių priežastis. Laikui bėgant atliktų naujų tyrimų dėka kai kurios nusikalstamumo priešasčių teorijos yra paneigiamos, tačiau kartais ir atvirkščiai – atgaivinamos teorijos, kurios kažkada jau buvo paneigtos. Tai rodo visų nusikalstamumo priešasčių teorijų santykinumą, t.y. mes negalime būti tikri, kad atlikus naujus tyrimus, anksčiau laikoma teisinga nusikalstamumo priešasčių teorija, nebus paneigta. Taigi, mes nežinome, ko dar nežinome ir tai sudaro tam tikrą sunkumą analizuojant nusikalstamumo priešasčių teorijas.

Tyrimo objektas. Šiuo magistro baigiamojo darbo objektas yra nusikalstamumo priešasčių teorijos. Tyrimo objektas atskleidžiamas analizuojant įvairių mokslininkų alternatyvius nusikalstamumo priešasčių vertinimus, t.y. nusikalstamumo priešasčių teorijas, jų pagrindines nuostatas ir teiginius.

Tyrimo tikslas – išnagrinėti nusikalstamumo priešasčių teorijų tarpusavio santykį, jų sąveiką.

Tyrimo uždaviniai. Siekiant minėto tikslo iškeliami tokie uždaviniai:

1. Išanalizuoti nusikalstamumo, nusikalstamumo priešasčių sampratas;
2. Išnagrinėti „nusikalstamumo priešasčių teorijos“ bei „nusikalstamo elgesio priešasčių teorijos“ terminų tarpusavio santykį;
3. Išnagrinėti nusikalstamumo priešasčių teorijų gausos bei prieštaravimo problemas;
4. Sugretinti nusikalstamumo priešasčių teorijas įvairiais pagrindais.

Tyrimo metodai. Šis magistro baigiamasis darbas yra teorinio pobūdžio, todėl bus pasinaudota teorinių tyrimo metodų pagalba. Pagrindinis tyrimo metodas bus mokslinės literatūros analizė. Taip pat bus pasinaudota lyginimo, sisteminės analizės bei apibendrinimo metodais.

Tyrimo šaltiniai. Nusikalstamumo priežastims išsiaiškinti skiriamas pakankamas dėmesys kiekvienoje valstybėje. Tačiau konkrečiai nusikalstamumo priešasčių teorijų klausimu Lietuvos

¹ Hartung F. E. Methodological Assumption in a Social-Psychological Theory of Criminality // Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science. Vol. 45, No. 6, 1955. p. 652-661 // <http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/jclc45&id=664&collection=journals> (Prisijungimo laikas: 2006-11-11)

mokslininkų darbų yra nedaug. Nusikalstamumo priežasčių teorijų klausimui daugiau dėmesio yra skyrę prof. J. Bluvšteinas ir prof. habil. dr. V. Justickis. Tam tikrais aspektais nusikalstamumo priežasčių teorijos buvo minimos ir kai kurių kitų Lietuvos mokslininkų darbuose. Todėl darbe iš esmės remsimės užsienio valstybių moksliniais darbais.

Užsienio valstybių mokslininkai nemažai dėmesio skiria nusikalstamumo priežastims išsiaiškinti nagrinėjant nusikalstamumo priežasčių teorijas, kurios užsienyje dažniausiai vadinamos nusikalstamo elgesio teorijomis. Yra labai daug įvairių mokslinių darbų, kuriuose nagrinėjamos atskiros nusikalstamumo priežasčių teorijos. Tačiau darbų, kurių pagrindinis dėmesys būtų skiriamas nusikalstamumo priežasčių teorijų sąsajos klausimui, visgi mažai. Kiekvienas mokslininkas, analizuodamas tam tikrą nusikalstamumo priežasčių teoriją, paprastai atsiriboja nuo kitų teorijų ir bando nustatyti jo nagrinėjamos teorijos privalumus ir trūkumus, ieškoti nusikalstamumo priežasčių tik jo nagrinėjamos teorijos ribose.

1. NUSIKALSTAMUMO IR NUSIKALSTAMUMO PRIEŽASČIŲ SAMPRATOS

1.1. Nusikalstamumo samprata

Nusikalstamumo terminas yra plačiai vartojamas, tačiau ne kiekvienas žmogus gali suformuluoti apibrėžimą šiam reiškiniui. Kriminologijoje kyla nemažai diskusijų dėl nusikalstamumo sampratos. Reikėtų pažymėti, kad kai kurie mokslininkai apskritai neigia nusikalstamumo, kaip socialinio reiškinio, sampratos būtinumą ir prasmingumą.

Nusikalstamumo sąvoka yra viena iš pagrindinių kriminologijos moksle, tačiau, kaip dažnai būna, ir viena painiausių ir mažiausiai apibrėžtų². Kiekviename moksle vieni iš pagrindinių klausimų yra terminologijos, kuria operuoja tas mokslas, klausimai. Todėl nusikalstamumo samprata turi labai didelę reikšmę moksliniams kriminologiniams tyrimams.

Tarybinėje kriminologijoje, kuri padarė didelę įtaką Lietuvos kriminologijai, nusikalstamumas paprastai buvo apibūdinamas kaip istoriškai kintantis, socialinis, klasinės visuomenės reiškinys, kurį sudaro visuma atskirų tam tikroje teritorijoje tam tikru laiku padarytų nusikaltimų³. Tačiau toks apibrėžimas kritikuojamas dėl to, kad kelia abejonių šio reiškinio susiejimas su klasine visuomene bei tai, kad socialinis reiškinys apibūdinamas per individualių elgesio aktų visumą.

Prof. J. Bluvšteinas nusikalstamumą apibrėžia kaip procesą, kurį sudaro visuma įstatymo baudžiamų veikų, padarytų tam tikroje valstybėje ar regione per tam tikrą laikotarpį⁴. Taigi, iš esmės J. Bluvšteino pateiktas nusikalstamumo apibrėžimas yra įtakotas tarybinių kriminologų – nusikalstamumą jis supranta kaip visumą nusikalstamų veikų, padarytų tam tikroje teritorijoje tam tikru laiku.

J. I. Gilinskij nusikalstamumą apibūdina kaip santykinai paplitusį (masinį), statistiškai pastovų socialinį reiškinį, vieną iš deviantiškumo formų, pasiekusią pavojingumo visuomenei laipsnį, kuris nustatomas įstatymų leidėjo baudžiamajame įstatyme⁵. Pažymėtina, kad nemažai mokslininkų nusikalstamumo apibrėžimuose pabrėžia tai, jog nusikalstamumas iš esmės priklauso nuo įstatymo leidėjo valios, nes būtent jis nustato nusikalstamų veikų sąrašą.

Akademikas V. N. Kudriavcevas nusikalstamumą apibrėžia kaip neigiamą socialinį-teisinį reiškinį, egzistuojantį visuomenėje, kuriam būdingi savi dėsningumai, kiekybinės ir kokybinės

² Гилинский Я. Девиантность, преступность, социальный контроль. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2004. С. 155.

³ там же.

⁴ Bluvšteinas J. Kriminologija. Vilnius: Pradai, 1994. P. 37.

⁵ Гилинский Я. Девиантность, преступность, социальный контроль. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2004. С. 161.

charakteristikos, sąlygojančios negatyvius padarinius žmonėms ir visuomenei, kurios taip pat reikalauja specifinių valstybės ir visuomenės kontrolės priemonių⁶. Pateikdamas šį nusikalstamumo apibrėžimą, V. N. Kudriavcevas visgi pažymi, kad apibrėžimas yra sąlyginis ir jam būdingas tam tikras neužbaigtumas. Pažymėtina, kad toks nusikalstamumo apibrėžimas vyrauja rusų mokslinėje literatūroje. Tačiau ir jis yra kritikuojamas. J. N. Gilinskij, analizuodamas šį nusikalstamumo apibrėžimą siūlo labai paprasta eksperimentą – šiame apibrėžime vietoj žodžio „nusikalstamumas“ įrašyti žodį, pavyzdžiui, alkoholizmas. Tai padarę, pamatysime, jog toks nusikalstamumo apibrėžimas tinka būti ir alkoholizmo apibrėžimu. Iš to seka, kad toks apibrėžimas negali būti laikomas specifiniu būtent nusikalstamumo apibrėžimu⁷. Iš tikrųjų, šitoks apibrėžimas yra per daug bendro pobūdžio, tinka mažiausiai keletui socialinių reiškinių apibrėžimui, todėl jis neatskleidžia nusikalstamumo esmės, jo skirtumo nuo kitų neigiamų socialinių reiškinių.

Kai kurie mokslininkai nusikalstamumą nagrinėja keliais požiūriais. Nusikalstamumas iš statistikos pozicijų, reikštų nusikalstamų veikų sumą. Tačiau, pažymima, kad vien tokio kiekybinio nusikalstamumo įvertinimo nepakanka, todėl būtina šį reiškinį nagrinėti pasitelkiant ir kitus mokslus bei vertinimo kriterijus, būtina nagrinėti ir kokybinę nusikalstamumo pusę. Kokybinę nusikalstamumo charakteristika yra susijusi su socialine nusikalstamumo, kaip reiškinio, prigimtimi. Taigi, yra būtina visapusiška nusikalstamos veikos (kaip socialinio fakto) ir nusikalstamumo (kaip socialinio reiškinio) tarpusavio santykio charakteristika, kuri leistų pereiti į gilesnio filosofinio apibendrinimo lygį⁸.

Filosofinis nusikalstamumo įvertinimas grindžiamas tuo, kad šis reiškinys neegzistuoja nepriklausomai nuo realaus pasaulio, kuriame gyvena ir veikia žmonės. Šis reiškinys yra socialiai sąlygotas. Nusikalstamas veikas daro žmonės. Kriminologija, nagrinėdama konkrečią nusikalstamą veiką, analizuodama psichologinį žmogaus veikos aspektą, sujungia jį su sociologiniu aspektu: pereina nuo individualių veikų prie masinių veikų, visumos, visuomeninių santykių turinio. Nusikalstamų veikų visuma virsta masiniu reiškiniu. Šis masinis reiškinys ir yra nusikalstamumas.

Rusijos kriminologijos enciklopedijoje pažymima, jog nusikalstamumo sąvoka vartojama dviem prasmėmis: buitine ir kriminologine. Buitine prasme nusikalstamumas suprantamas kaip nusikalstamų veikų, padaromų tam tikroje vietoje tam tikru laiku, visuma ir dažnai, kai kalbama apie nusikalstamumo augimą arba mažėjimą, turimas omeny būtent nusikalstamų veikų skaičiaus

⁶ Под редакцией Кудрявцева В., Эминова В. Криминология. Москва: Юрист, 1997. С. 22.

⁷ Гилинский Я. Девиантность, преступность, социальный контроль. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2004. С. 156.

⁸ Под редакцией Аванесова Г. Криминология. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. С. 172.

augimas ar mažėjimas⁹. Iš tikrųjų, daugelis žmonių, matyt, būtent tokiu būdu apibrėžtą nusikalstamumą ir būtent šia prasme nusikalstamumo sąvoka dažniausiai yra vartojama buitinėje kalboje. Tuo tarpu kriminologine prasme nusikalstamumas suprantamas kaip visuomenei pavojingas, masinis, sudėtingas sisteminis-struktūrinis, socialinis reiškinys, pasireiškiantis nusikalstamų veikų, nusikaltėlių, nusikalstamų grupuočių, nusikalstamų veikų aukų, nusikalstamų veikų pasekmių ir pan. sistema¹⁰. Kaip matome, apibrėžiant nusikalstamumą kriminologine prasme čia jau daromas akcentas ant to, jog nusikalstamumas nėra paprasta nusikalstamų veikų suma, bet sudėtinga sistema, susidedanti iš įvairių elementų. Toks nusikalstamumo apibrėžimas, manytume, turi būti teigiamai įvertintas, nes, lyginant su aukščiau paminėtais apibrėžimais, atskleidžia nusikalstamumo, kaip socialinio reiškinio, specifiką.

Reikėtų pažymėti, kad Vakarų kriminologai paprastai apeina nusikalstamumo apibrėžimą. Dažniausiai jie operuoja nusikaltimo sąvoka, nusikalstamumą jie nagrinėja vartodami būtent šią sąvoką¹¹. Netgi Kriminologijos enciklopedija¹² nepateikia nusikalstamumo sampratos. Joje yra daug dėmesio skiriama nusikaltimo sampratai, nagrinėjami įvairūs jos aspektai, tačiau nusikalstamumo, kaip reiškinio, sąvoka enciklopedijoje nėra pateikiama.

Vokiečių kriminologai nesistengia aiškiai apibrėžti nusikalstamumo. Jie rašo, kad kriminologija yra mokslas, tiriantis gyvenimo realybę. Nusikaltimą kaip vienintelį neteisėtą aktą ir nusikalstamumą kaip masinį reiškinį reikia ne analizuoti kaip atskirą reiškinį, kurio negalima akivaizdžiai stebėti, - būtina iš kitų prieinamų tyrėjui duomenų susidaryti tam tikrą požiūrį į juos, H. J. Schneiderio nuomone, nusikalstamumas – tai individualių neteisėto elgesio faktų, padarytų tam tikroje geografinėje erdvėje per tam tikrą laikotarpį, visuma. Panašiai nusikalstamumo sampratą formuluoja ir kiti vokiečių kriminologai¹³.

Galima drąsiai teigti, kad nėra visapusiškai moksliskai pagrįsto, nekeliančio abejonų ir diskusijų nusikalstamumo apibrėžimo. Nusikalstamumas yra labai sudėtingas reiškinys, tai yra kriminologijos mokslo šerdis, tačiau iki šiol taip ir nėra iki galo sutarta dėl jo apibrėžimo.

⁹ Алексеев А., Артамонов А., Ахметшин Х. и др. Российская криминологическая энциклопедия. Москва: НОРМА - ИНФРА-М, 2000. С. 581.

¹⁰ Алексеев А., Артамонов А., Ахметшин Х. и др. Российская криминологическая энциклопедия. Москва: НОРМА - ИНФРА-М, 2000. С. 581.

¹¹ Гилинский Я. Девиантология. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2004. С. 190.

¹² Wright A. R., Miller J. M. Encyclopedia of criminology. New York London: Routledge, 2005. V. 1. P. 273-275.

¹³ Abramavičius A., Andruškevičius A., Bakševičienė R. ir kt. Namų advokatas. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002. P. 577.

Galime lengvai įsivaizduoti vieną ar kitą konkrečią nusikalstamą veiką, tačiau mes negalime įsivaizduoti bendrai nusikalstamumo kaip reiškinių¹⁴. Tokiu atveju gali kilti klausimas, kam yra reikalingas nusikalstamumo reiškinių nagrinėjimas, jeigu žymiai paprasčiau būtų nagrinėti nusikalstamas veikas? Tačiau nusikalstamų veikų visumos nagrinėjimas masėje parodo, kad būtent masėje atsiskleidžia nemažai naujų požymių. Nusikalstamų veikų ir nusikalstamumo ryšys nagrinėjamas kaip ryšis tarp atskiro ir bendro. Bendras, kaip žinoma, nekartoja atskiro charakteristikų. Čia galima būtų pateikti tokią analogiją: vandens lašas turi tam tikras jam būdingas charakteristikas. Daugelio vandens lašų susiliejimo atveju atsiranda upės, jūros, vandenynai. Jeigu paimti lašą iš vandenyno, pamatysime, kad jam yra būdingos daugelis tokių charakteristikų, kurių neturi paprastas atskiras vandens lašas. Vandenyne egzistuoja reiškiniai, kurie nėra būdingi paprastam vandens lašui: atoslūgiai ir potvyniai, audros, srovės ir t.t. Tas pats yra ir su nusikalstamumu – tai ne tik nusikalstamų veikų visuma, bet tai yra naujas reiškinys palyginus su atskiromis nusikalstamomis veikomis¹⁵. Nusikalstamumas – tai apibendrinanti sąvoka. Ryšis tarp nusikalstamumo ir nusikalstamos veikos egzistuoja kaip ryšys tarp visumos ir dalies¹⁶.

Nesant bendro ir visiems priimtino nusikalstamumo apibrėžimo, mokslininkai visgi sutaria dėl pagrindinių jo savybių, t.y. dėl požymių, būdingų būtent šiam socialiniam reiškiniui ir skiriančių jį nuo kitų, panašių neigiamų socialinių reiškinių. Šių požymių suvokimas yra svarbus norint atskleisti nusikalstamumo esmę ir jo specifiką. Todėl dabar apsistosime ties nusikalstamumo požymiais.

Nusikalstamumas – tai yra negatyvus, nepageidaujamas reiškinys. Nusikalstamumas daro didelę žalą tiek konkrečiam individui, tiek visai visuomenei. Daugumos žmonių sąmonėje nusikalstamas elgesys vertinamas neigiamai, nors ir skirtingais istorijos laikotarpiais, skirtingose kultūrose tam tikro elgesio įvertinimas kaip nusikalstamo skiriasi. Paminėtini ir kiek kitokie požiūriai į nusikalstamumą. Pavyzdžiui, Č. Lombrozo manė, jog nusikalstamumas – tai yra toks pat natūralus reiškinys kaip ir žmogaus gimimas, mirtis. E. Diurkheimo nuomone, nusikalstamumo reiškinys būdingas kiekvienai sveikai visuomenei¹⁷. Su E. Diurkheimo nuomone galima sutikti, nes nusikalstamumas egzistuoja kiekvienoje visuomenėje ir istorija dar nežino atveju, kad nusikalstamumas būtų visiškai pažabotas.

¹⁴ Под редакцией Аванесова Г. Криминология. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. С. 173.

¹⁵ Алексеев А., Артамонов А., Ахметшин Х. и др. Российская криминологическая энциклопедия. Москва: НОРМА - ИНФРА-М, 2000. С. 581.

¹⁶ Abramavičius A., Andruškevičius A., Bakševičienė R. ir kt. Namų advokatas. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002. P. 577.

¹⁷ Под редакцией Кудрявцева В., Эминова В. Криминология. Москва: Юрист, 1997. С. 20.

Nusikalstamumas yra socialiai sąlygotas reiškinys. Socialinis nusikalstamumo sąlygotumas pasireiškia tame, kad nusikalstamumas priklauso ir susidaro iš visuomenės būties sąlygų ir pobūdžio, susideda iš veikų, kurias visuomenėje padaro žmonės ir padaro jas prieš visuomenės interesus. Nusikalstamumas negali egzistuoti už visuomenės ribų¹⁸. Jis yra sąlygotas ne biologinės žmogaus prigimties, nors ir ji gali daryti tam tikrą kriminogeninę įtaką nusikalstamo elgesio genezei, bet aplinkos ir visuomeninių santykių ir prieštaravimų turinio.

Kriminologijoje akademiniu tapo teiginys, kad nusikalstamos veikos prigimtis ir esmė yra socialinė, nes nusikalstamos veikos padaromos visuomenėje ir tik ji sprendžia, kas yra nusikalstama ir kas ne. Nusikalstamumas, kaip bet kuris kitas socialinis reiškinys, neegzistuoja pats savaime ir nėra izoliuotas nuo visuomenės gyvenimo. Jis susijęs su daugybe kitų socialinių procesų, yra jų nuolat veikiamas ir pats daro poveikį šiems procesams¹⁹.

Nusikalstamumas nėra vien socialinis reiškinys. Tai yra taip pat ir teisinis reiškinys. Šis socialinis reiškinys turi teisinį kriminalinį pobūdį ir tuo skiriasi nuo kitų socialinių reiškinų²⁰. Teisinis nusikalstamumo pobūdis turi principinę reikšmę ir išplaukia iš visuotinai pripažinto principo „Nullum crimen sine lege“ (nėra nusikaltimo be įstatymo). Svarbu suvokti dvejopą nusikalstamumo pobūdį: tai yra ir socialinis, ir teisinis reiškinys. Šių dviejų aspektų sąveika nusikalstamumo formavimuisi, jo turiniui ir esmei yra neginčytina. Socialiniu požiūriu ji atsiskleidžia kaip specifinė žmonių elgesio, pažeidžiančio konkrečios socialinės sistemos tinkamą funkcionavimą, forma. Teisiniu požiūriu nusikalstamumą sudaro visuma priešingų teisei veiksmų, kurių atžvilgiu visuomenė (veikdama per valstybės institucijas ar atskirus visuomenės narius) vykdo prevencinę veiklą²¹.

Daugelis kriminologų sutaria ir dėl tokio nusikalstamumo požymio kaip masiškas paplitimas. Vienas žymiausių vokiečių baudžiamosios teisės specialistų F. Listas dar XIX amžiaus pabaigoje rašė, kad nusikaltimas, būdamas socialiniu-patologiniu reiškiniu, kartu yra sudedamoji visų nusikalstamų veikų dalis; kiekviena nusikalstama veika yra vieno socialinio reiškinio sudedamoji dalis. Šis požymis parodo, nusikalstamumą sudaro ne pavieniai, bet dėsningai pasikartojančios nusikalstamos veikos. Atitinkami dėsningumai galimi tik esant masiškumui. Pasak norvegų kriminologo N. Christie, mes gyvename esant tokiai konkrečiai situacijai, kai nusikalstamumas yra

¹⁸ Антолян Ю. М. Криминология. Москва: Юристъ, 2004. С. 53.

¹⁹ Abramavičius A., Andruškevičius A., Bakševičienė R. ir kt. Namų advokatas. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002. P. 578

²⁰ ten pat.

²¹ Ten pat, P. 577.

masinis reiškiny. Tai galima paaiškinti neribota nusikaltimų pasiūla, t.y. tokia situacija, kai egzistuoja neriboti ištekliai veiksmų, kurie gali būti paskelbti nusikalstamais²².

Dar vienas nusikalstamumo požymis – tai tam tikras pastovumas, stabilumas. Nusikalstamumui yra būdingi tam tikri dėsningumai. I. Benthamas dar 1778 m. pastebėjo, jog nusikalstamumui yra būdingi pastovūs statistiniai dėsningumai. Kiekviena atskira paimta nusikalstama veika gali būti padaryta, bet gali būti ir nepadaryta, tuo tarpu požiūris į tokių „atsitiktinių“ reiškinių visumą yra negalimas, nes čia reikia konstatuoti, jog tai ne tik kad galėjo, bet ir privalėjo įvykti, tai negalėjo neįvykti²³. Kitaip tariant, jeigu konkrečiai atskira nusikalstama veika yra tam tikra prasme atsitiktinė, tai nusikalstamumas yra pastovus reiškiny, turintis savo dėsningumus ir kurio būklę ateityje su tam tikra paklaida galima prognozuoti.

Paprastai mokslininkų tarpe sutariama ir dėl tokio nusikalstamumo požymio kaip latentiškumas. Latentiniu nusikalstamumu vadinama visuma neregistruotų nusikaltimų²⁴. Tačiau yra mokslininkai, teigiantys, jog latentinis nusikalstamumas kaip toks neegzistuoja. Pavyzdžiui, stigmatizacijos nusikalstamumo priešasčių teorijos šalininkas F. Zakas teigia, jog nėra nusikaltimo kol nėra viešo tvirtinimo, jog tie žmonės yra nusikaltėliai. Neišaiškintas žudikas nėra nusikaltėlis, ir latentinis nusikalstamumas kaip toks neegzistuoja. Nusikalstamumas įgyvendinamas etiketės „nusikalstama“ uždėjimu, nepriklausomai nuo baudžiamosios-teisinės normos pažeidimo fakto²⁵. Šie F. Zako samprotavimai akivaizdžiai įtakoti stigmatizacijos teorijos, tačiau, manytume, su jais negalima sutikti. Visuotinai žinoma, jog registruojamos yra toli gražu ne visos nusikalstamos veikos ir neregistruotų nusikalstamų veikų egzistavimo fakto ignoruoti negalima. Nusikalstamumas, nors ir nėra atskirų nusikalstamų veikų suma, tačiau apima visas nusikalstamas veikas – tiek registruotas, tiek neregistruotas, todėl jam yra būdingas toks požymis kaip latentiškumas.

Kaip jau buvo paminėta, nusikalstamumas yra ne mechaninė nusikalstamų veikų suma, bet organinė jų visuma. Nusikalstamos veikos – tai nusikalstamumo elementai, kurie priskirti šiam reiškiniui praranda savo savarankiškumą. Tai reiškia, kad tarp visų jo požymių ir savybių egzistuoja tarpusavio ryšys bei vienybė. Būtent dėl to nusikalstamumas atspindi esmingiausius, dėsningus nusikalstamų veikų bruožus, o ne atsitiktinius pavienius faktus. Tarp konkrečių nusikalstamų veikų ir nusikalstamumo yra dalies ir visumos, bendrybės ir atskirybės, sistemos ir jos elementų ryšys.

²² Abramavičius A., Andruškevičius A., Bakševičienė R. ir kt. Namų advokatas. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002. P. 578.

²³ Яковлев А. М. Теория криминологии и социальная практика. // <http://crimestudy.ru/modules/smartsection/item.php?itemid=5&page=28> (Prisijungimo laikas: 2007-03-04).

²⁴ Bluvšteinas J. Kriminologija. Vilnius: Pradai, 1994. P. 42.

²⁵ Под редакцией Бурлакова В. Н., Сальникова В. П. Криминология XX век. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2000. С. 82.

Todėl viena konkrečia nusikalstama veika (ar netgi dvejomis ar trejomis nusikalstamomis veikomis) negalima paaiškinti nusikalstamumo, nes šis yra ne atsitiktinis, bet dėsningas ir normalus (nors ir visiškai nepageidaujamas) visuomenės gyvenimo reiškiny.

Istorinis kintamumas, kaip nusikalstamumo požymis, aiškinamas tuo, kad skirtingais istorijos laikotarpiais nusikalstamumas buvo suprantamas kiek skirtingai. Tai yra savaimė suprantama, nes, turint omeny, kad nusikalstamumas susideda iš atskirų nusikalstamų veikų, skirtingais istorijos laikotarpiais tos pačios veikos buvo vertinamos skirtingai. Pvz., spekuliacija anksčiau buvo laikoma nusikaltimu ir užtraukdavo baudžiamąją atsakomybę, tačiau šiuolaikinėje visuomenėje, šios veikos vertinimas pasikeitė ir ji buvo pašalinta iš baudžiamų veikų sąrašo. Tokiam vertinimo pasikeitimui turi įtaka socialinės-etinės, ideologinės-politinės, organizacinės-valdymo, mokslinės-techninės ir kitokios sąlygos, kurios įtakoja nusikalstamumo kokybinį ir kiekybinį pasikeitimą²⁶.

Kai kurie mokslininkai greta paminėtų nusikalstamumo požymių mini ir kai kuriuos kitus svarbius nusikalstamumo pažinimui momentus. G. Avanesovo teigimu, nusikalstamumas, kaip ir nusikalstama veika, turi savo sudėtį, arba, kitaip, struktūrą. Nėra nusikalstamumo kriminologine prasme, jeigu nėra visų keturių, jo minimų, elementų²⁷. Šie elementai yra apibūdinami tokiais požymiais bei savybėmis:

1. nusikalstamumas susideda ne vien tik iš atskirų nusikalstamų veikų sumos, bet jis apima ir asmenis, darančius juos. Kaip jau buvo minėta, nusikalstamumas nėra vien aritmetinė atskirų nusikalstamų veikų suma; jis apima nusikalstamas veikas, tačiau neapsiriboja jomis;
2. nusikalstamumas, skirtingai nei pavienė nusikalstama veika, yra tam tikra abstrakcija;
3. padarytų baudžiamųjų veikų visuma vertinama ne tik dabartinio laiko požiūriu, bet ir praeities bei ateities atžvilgiu;
4. siekiant visapusiško nusikalstamumo įvertinimo būtina suvokti jo socialinius padarinius.

Nors nusikalstamumo sąvoka yra labai paplitusi ir plačiai vartojama, sukelia daug diskusijų, tačiau egzistuoja teorijos, kurios neigia nusikalstamumo sąvokos vartojimo prasmingumą. Tokių teorijų atstovai nepritaria nusikalstamumo sąvokos vartojimui. Paminėtinas J. D. Bluvšteino ir A. V. Dobrynino atliktas loginis-filosofinis tyrimas, kuriame jie be visa ko analizavo nusikalstamumo sąvokos vartojimo logiškumą ir prasmingumą.

²⁶ Кудрявцев В. Н. Криминология. Москва: Юристъ, 2006. С. 122.

²⁷ Под редакцией Аванесова Г. Криминология. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, , 2005. С. 181.

J. Bluvšteinas ir A. Dobryninas „Kriminologijos pagrinduose“, mėgindami surasti idealius kriminologijos teminus, prieina išvadą, kad nusikalstamumo sąvoka yra beprasmiška ir savaime nelogiška²⁸. Suskirstydami terminus į abstrakčius – konkrečius ir universalius – pavienius, nusikalstamumo terminą jie priskiria prie konkretaus universaliojo, tuo tarpu kai nusikaltimo terminas priskiriamas prie konkretaus pavienio. Nusikalstamumas, jų teigimu, paprastai reiškia nusikaltimų sumą, todėl jis turėtų būti laikomas konkrečiuoju universaliuoju terminu. Plėtodami savo tyrimą, autoriai pateikia vieną pavyzdį – veika, kurią padarė N vietoje L laiku T, yra vagystė. Terminas „vagystė“ šiuo atveju yra universalusis terminas, kuris apibūdina grupę veikų, kurios vienu iš elementų yra N padaryta veika. Nusikalstamumo terminą laikant universaliuoju terminu, teiginys „veika, kurią padarė N vietoje L laiku T, yra nusikalstamumas“ turėtų būti įvertinta jo teisingumo ar klaidingumo prasme, tačiau to padaryti neįmanoma dėl akivaizdaus šio teiginio beprasmiškumo. Šiame teiginyje nusikalstamumo termino vietoje turi būti nusikaltimo terminas, t.y. būtent nusikaltimo terminas šiuo atveju laikomas universaliuoju konkrečiuoju (nusikaltimo terminas apima visas nusikalstamas veikas), o ne nusikalstamumo terminas. Taigi, nusikalstamumo terminui čia nebelieka vietos.

Tęsdami tyrimą, autoriai pažymi, kad net jeigu nusikalstamumo terminas būtų paliktas kaip universalusis konkretusis terminas, tai reikštų arba kad terminai nusikalstamumas ir nusikaltimas yra sinonimai (t.y. nusikalstamumas ir yra nusikaltimas), arba kad nusikaltimo terminas apima ir nusikalstamumą. Pirmąjį atvejį tyrinėtojai atmeta iš karto dėl skirtingos šių terminų kilmės, kuri paneigia galimybę laikyti šiuos terminus sinonimais: nusikaltimas yra baudžiamasis-teisinis terminas, o nusikalstamumas – sociologinis arba bent jau sociologizuotas. Antrasis atvejis irgi yra atmetamas, nes priimant tokią galimybę, nusikaltimas būtų aiškinamas kaip nusikalstamumas plus dar tam tikros savybės ar bruožai. Šios situacijos absurdiškumas yra akivaizdus.

Tokiais metodais tyrinėdami nusikalstamumo sąvoką, autoriai prieina išvadą, kad nusikalstamumo sąvoka yra savyje nelogiška, beprasmiška ir netgi neįmanoma. Todėl nusikalstamumo sąvoka gali būti laikoma nebent universaliuoju abstrakčiuoju terminu, kuris neapima konkrečių nusikaltimų.

J. Bluvšteinas ir A. Dobryninas skyrė daug dėmesio nusikalstamumo sąvokos analizei, bet būdami įsitikinę pačios sąvokos nelogiškumu ir beprasmiškumu, jie nepateikia nusikalstamumo sąvokos ir kokių konkretesnių siūlymų dėl nusikalstamumo sąvokos taikymo.

²⁸ Блувштейн Ю. Д., Добрынин А. В. Основания криминологии: опыт логико-философского исследования. Москва: Университетское, 1990. С. 74.

Pažymėtina, kad atlikę loginį-filosofinį tyrimą, autoriai pateikė nemažai įtikinamų ir logiškai pagrįstų argumentų dėl nusikalstamumo sąvokos beprasmiškumo. Tačiau nesant konkrečių pasiūlymų, be to, ir nusikalstamumo terminui jau išsisknijus kalboje, teorija lieka šiek tiek neišbaigta ir todėl nepretenduoja būti pagrindu atsisakyti vartoti nusikalstamumo teminą. Tačiau mokslininkų atliktas darbas yra labai naudingas ateities mokslininkams bandant suformuluoti nusikalstamumo apibrėžimą – naudingas būtent tuo, kad būtų išvengta logikos klaidų.

Reikėtų paminėti, jog nusikalstamumas paprastai nagrinėjamas trimis lygiais:

1. visos visuomenės, kurioje veikia pagrindiniai socialiniai procesai, sudarantys objektyvią galimybę šiam reiškiniui egzistuoti;
2. atskirų kolektyvų, žmonių mažų grupių, kuriose per žmonių tarpusavio santykiui realizuojasi objektyvūs socialiniai dėsniumai;
3. tiriami atskiri individai, kurie realizuoja susiformavusią psichologinę poziciją. Per atskirą individą reiškiasi vienokio ar kitokio subjekto elgesio konkrečios psichologinės priežastys²⁹.

Taigi, nusikalstamumui, kaip reiškiniui, atitinka vienovė visų jo požymių ir savybių: nusikalstamumas kaip masinis reiškinys, kaip socialinis ir teisinis reiškinys, nusikalstamumas kaip istoriškai kintantis reiškinys, nusikalstamumas kaip sudėtingas struktūrinis reiškinys. Ši požymių ir savybių vienovė pateikia nors ir bendrą, bet vientisą nusikalstamumo supratimą.

1.2. Nusikalstamumo priežastys, nusikalstamumo veiksniai, sąlygos, jų tarpusavio santykis

Priežastingumo problema viena pagrindinių visuomeniniuose moksluose ir, atitinkamai, kriminologijoje³⁰. Tai yra ne tik teorinė, bet ir praktinė problema, nes be nusikalstamumo priežasčių ir sąlygų nagrinėjimo neįmanomas mokslininkams pagrįstas poveikis nusikalstamumui.

Nusikalstamumo priežastingumo problema visais laikais domino įvairius mokslininkus ir skirtingų sričių atstovus: rašytojus, filosofus, teisininkus, profesionalus ir plačias skaitytojų gretas. Visi, kurie domėjosi šia problema, bandė pateikti savo atsakymus į klausimą kodėl gi daromi nusikaltimai? Ši klausimą galima ir labiau konkretizuoti – tai priklauso nuo nusikaltėlio asmenybės ar nuo supančios jį aplinkos? Kodėl esant analogiškai situacijai, vienas asmuo padaro nusikalstamą veiką, o kitas nenusižengia teisės normoms? Klausimų yra daug, tačiau konkrečių ir vienareikšmių atsakymų trūksta.

²⁹ Abramavičius A., Andruškevičius A., Bakševičienė R. ir kt. Namų advokatas. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002. P. 578.

³⁰ Под редакцией Кудрявцева В., Эминова В. Криминология. Москва: Юрист, 1997. С. 23.

Visų pirma norėtume trumpai aptarti pačią sąvoką „priežastingumas“, nes norint išnagrinėti bet kokį objektą, būtina iš pradžių apibrėžti šio objekto nagrinėjimo ribas, o tai galima padaryti atskleidus pačią nagrinėjamo objekto prasmę.

Priežastingumas – tai objektyviai egzistuojantis ryšis, dviejų ar daugiau reiškinių tarpusavio priklausomybė, kuriai esant vienas iš reiškinių (priežastis) sukelia kitus (padarinius). Priežastinis ryšis – tai ne mūsų vaizduotės vaisius, bet realiai egzistuojantis gamtos ir visuomenės dėsningumas³¹. Priežastis visada yra pirmesnė už pasekmę, nors laiko intervalas tarp jų nėra esminis momentas – jis gali būti ir labai trumpas. Todėl svarbu yra nusikalstamumo socialines pasekmes nesupainioti su nusikalstamumo pakitimo priežastimis. Nusikalstamumo priežastingumas – tai yra visuma nusikalstamumą sąlygojančių priežasčių.

Pažymėtina, kad pasekmė negali būti priežastimi tos pačios priežasties. Pavyzdžiui, nauja nusikalstamumo būklė sąlygoja naują visuomenės būklę, savo ruožtu ši nauja visuomenės būklė sąlygos ne buvusį nusikalstamumą, bet nusikalstamumą su naujomis charakteristikomis³².

Visuomenės gyvenime priežastingumo ryšiai turi tam tikrą specifiką. Dažniausiai čia veikia statistiniai dėsningumai, kuriems esant būtinybė skina sau kelia tarp eilės atsitiktinumų. Be to, visuomenė – tai istoriškai kintanti sistema ir todėl reiškinių priežastingumo paaiškinimai, kurie tinka vienu laiku, kitu laiku jau bus klaidingi. Visuomenėje priežastiniais ryšiais perduodama ne materija ar energija, kaip tai yra negyvojoje gamtoje, bet dažniausiai informacija. Priežastiniai tarpusavio ryšiai čia pereina per žmonių sąmonę, kas lemia jų sudėtingumą, o kartais net ir iškraipymą, pertvarkymą. Visuomenės gyvenime taip pat yra labai stiprūs grįžtamieji ryšiai, t.y. padarinio įtaka jį sukėlusiai priežastiai. Visi šie priežastinio ryšio visuomenėje ypatumai ypač apsunkina priežastingumo klausimo sprendimą³³.

Priežastingumas kriminologijoje nagrinėjamas plačiaja prasme, t.y. jis apima tokias sąvokas kaip priežastys, sąlygos, pasekmės (rezultatas), ryšis tarp priežasties ir pasekmės (sąlygos ir priežasties, sąlygos ir pasekmės), grįžtamasis ryšis tarp pasekmės ir priežasties (sąlygomis). Kalba eina apie bendrus ryšius. Kriminologijai šių ryšių analizė turi didelę teorinę ir praktinę reikšmę. Būtent jie ir charakterizuoja nusikalstamumą. Tačiau būtina pažymėti, kad giliam nusikalstamumo priežasčių pažinimui yra svarbu nagrinėti ne tik tas priežastis, dėl kurių nusikalstamumas didėja, bet

³¹ Под редакцией Кудрявцева В., Эминова В. Криминология. Москва: Юрист, 1997. С 23.

³² Алексеев А., Артамонов А., Ахметшин Х. и др. Российская криминологическая энциклопедия. Москва: НОРМА - ИНФРА-М, 2000. С. 609.

³³ Кудрявцев В. Н. Криминология. Москва: Юристъ, 2006. С. 123.

ir tas, dėl kurių jis mažėja. Reikia lyginti šias priežastis, sugretinti jas tam, kad visapusiškiau išanalizuoti nusikalstamumo bendrus ryšius, išnagrinėti nusikalstamumo priežastingumo klausimą³⁴.

Profesorius M. Šargorodskij rašė, jog plačiaja prasme nusikalstamumo priežastimis galima laikyti visas tas aplinkybes, be kurių jis neatsirastų ir negalėtų egzistuoti. Tačiau visos šios aplinkybės vaidina skirtingą vaidmenį. Vienos tik suteikia realią galimybę formuoti nusikalstamiems motyvams, kitos gi paverčia šią galimybę realybe. Todėl pirmąsias iš paminėtų aplinkybių jis vadina nusikalstamumo sąlygomis, kitas – priežastimis. Nusikalstamumo priežastys, anot jo, yra tos aktyvios jėgos, kurios savo veikimu sukuria jo egzistavimą³⁵.

Nagrinėdami nusikalstamumo priežastis mokslininkai paprastai akcentuoja dėmesį ties ryšiu priežastis-pasekmė. Tačiau, kaip pastebi G. Avanesovas, negalima jų absoliutizuoti, nes tai gali privesti prie to, kad atskiri reiškiniai bus izoliuojami, atskiriami nuo jų tarpusavio ryšių su kitais reiškiniais. Todėl nagrinėjant nusikalstamumo priežastis negalima susitelkti ties tik vienu ryšiu – priežasties-pasekmės. Būtina nagrinėti ir kitas sąlygas, kitus veiksnius, galinčius įtakoti pasekmės atsiradimą.

Kaip bebūtų, nusikalstamumo priežasčių klausimo aktualumas su laiku ne tik nemažėja, bet nuolat didėja. Augant nusikalstamumo lygiui, mokslininkai koncentruojasi ties nusikalstamumo priežasčių klausimu tam, kad galima būtų ne tik teoriškai paaiškinti šio reiškinio priežastis, bet ir pasiūlyti konkrečias ir efektyvias rekomendacijas nusikalstamumo prevencijai.

Kriminologijos moksle vartojami tokie terminai kaip „nusikalstamumo priežastys“, „nusikalstamumo veiksniai“ ir „nusikalstamumo sąlygos“. Minimi yra taip pat „nusikalstamumo faktoriai“.

Taigi, dabartinės lietuvių kalbos žodynas pateikia tokią priežasties sąvoką: priežastis – tai reiškinys, dėl kurio vyksta kitas reiškinys³⁶. Nusikalstamumo priežastys paprastai apibrėžiamos kaip tokie visuomeninio gyvenimo reiškiniai, kurie sukelia nusikalstamumą, palaiko jo egzistavimą, sukelia jo didėjimą arba mažėjimą³⁷. Tačiau priežastis sukuria tam tikros pasekmės galimybę, kuriai atsirasti dar yra būtinos ir sąlygos. Pačios savaime sąlygos negali lemti pasekmės atsiradimą, bet tam tikroje situacijoje (tam tikroje aplinkoje, tam tikromis sąlygomis) skatina priežasties veiksmų realizaciją³⁸. Būtina turėti omeny, kad skirtinguose visuomeniniuose reiškiniuose ta pati sąlyga gali būti kvalifikuojama vienu atveju kaip priežastis, o kitu - kaip sąlyga.

³⁴ Под редакцией Аванесова Г. Криминология. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. С. 194.

³⁵ Под редакцией Кудрявцева В., Эминова В. Криминология. Москва: Юрист, 1997. С. 24.

³⁶ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius: Alma littera, 2000. P. 603.

³⁷ Под редакцией Кудрявцева В., Эминова В. Криминология. Москва: Юрист, 2006. С. 123.

³⁸ Под редакцией Аванесова Г. Криминология. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. С. 193.

Priežastys – tai tokie reiškiniai, kurie sukelia nusikalstamumą, dėsningą jo pasikartojimą, ir lemia jo egzistavimą³⁹. Kai kurie autoriai (pvz., J. Bluvšteinas) vadina jas absoliučiomis priežastimis (t.y. sistema visų reiškinių, kurių visuma neišvengiamai sukelia tam tikrą padarinį). Šią sistemą, jų nuomone, sudaro ne tik reiškiniai, tiesiogiai sukelianys nusikalstamumą (tiesioginė priežastis), bet ir reiškiniai, kurie jį sąlygoja. Ta absoliučios priežasties dalis, kuri tą padarinį sukelia tik esant atitinkamoms sąlygoms, šių autorių vadinama specifine priežastimi⁴⁰.

Sąlyga – tai aplinkybė, nuo kurios kas priklauso⁴¹. Rusijos kriminologijos enciklopedija sąlygas, padedančias nusikalstamo veikos padarymui, apibrėžia kaip faktorius, aplinkybes, kurios nors ir dalyvauja nusikalstamumo, nusikalstamo elgesio determinacijoje, tačiau nėra susietos su nusikalstamo elgesio priežasties-pasekmės ryšiu, neturi priežasties vaidmens konkrečioje situacijoje. Tuo pat metu pažymima, kad nereikia iš anksto, visiems atvejams, griežtai skirstyti faktorius, susijusius su nusikalstamumu, į priežastis ir sąlygas. Jos gali keistis vietomis skirtingu laiku ir skirtingoje sąveikoje⁴².

Kriminologijoje nurodoma, kad sąlygos – tai tokie reiškiniai, kurie patys nesukelia nusikalstamumo, bet padeda, palengvina, skatina, užtikrina jo priežasčių veikimą. Sąlygoms yra priskiriami tiek gamtos, tiek socialiniai arba techniniai faktoriai. Pačios savaimė šios sąlygos tiesiogiai nenulemia nusikalstamų veikų, jos padeda joms realizuotis. Tarp priežasčių ir sąlygų, kaip dviejų nusikalstamumo determinantų, egzistuoja glaudus tarpusavio ryšys ir sąveika⁴³.

Terminai „priežastis“ ir „sąlyga“ nėra identiški, tačiau jie ir nėra priešingi, nes priežastis atsiranda per sąlygą jų tarpusavio sąveikos eigoje. Sąlygos, kurios vaidina tam tikrą vaidmenį kuriame nors reiškinyje, ne visada kvalifikuojamos kaip priežastys⁴⁴.

Yra daugybė sąlygų, kurių buvimas, jų tarpusavio įtaka lemia tai, kad jų visuma (arba atskira sąlyga), darydama savotišką stimuliuojantį poveikį, skatina nusikalstamumą, tapdama jo priežastimi⁴⁵.

Priežasčių veikimo sfera – tai visų pirma motyvacijos ir sprendimo priėmimo stadijos. Tuo tarpu konkrečių priemonių (sukčiavimas ar turto prievartavimas) pasirinkimą, konkretaus

³⁹ Abramavičius A., Andruškevičius A., Bakševičienė R. ir kt. Namų advokatas. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002. P. 583

⁴⁰ ten pat.

⁴¹ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius: Alma littera, 2000. P. 672.

⁴² Алексеев А., Артамонов А., Ахметшин Х. и др. Российская криминологическая энциклопедия. Москва: НОРМА - ИНФРА-М, 2000. С. 757-758.

⁴³ Abramavičius A., Andruškevičius A., Bakševičienė R. ir kt. Namų advokatas. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002. P. 583.

⁴⁴ Под редакцией Аванесова Г. Криминология. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. С. 195.

⁴⁵ там же.

nusikalstamo kėsinosi objekto pasirinkimą ir eilę kitų veikos charakteristikų dažniausiai nulemia sąlygos (įvairių objektų apsaugos būklė, kriminalinių įgūdžių buvimas ir pan.)⁴⁶.

Nusikalstamumo sąlygos paprastai skirstomos į šias grupes: lydinčiosios (jos sudaro bendrą įvykių ir reiškinių foną, vietos ir laiko aplinkybės), būtiniosios (be šių sąlygų įvykis nebūtų įvykęs), pakankamos (tai – visuma visų būtinųjų sąlygų). Kai yra visos šios sąlygos, galima kalbėti apie sąlygų kompleksą⁴⁷. Šis terminas yra plačiai naudojamas Rusijos mokslininkų kriminologiniuose tyrimuose.

Nusikalstamumo priežastys bei sąlygos yra susijusios su nusikalstamumo faktoriais. Faktoriaus sąvoka reiškia tik tai, kad atitinkamas reiškinys turi apibrėžtą reikšmę, daro įtaką tam tikro proceso eigai arba rezultatui. Faktoriaus sąvoka yra labai apibendrinta, todėl tyrimo metu ji vartojama tik pirminiam, bendram orientavimuisi. Prie faktorių mokslininkai priskiria įvairius visuomeninio gyvenimo, visuomenės vystimosi aspektus: socialinius-ekonominius, mokslinius-techninius, demografinius ir kt. Kriminologijoje paprastai išskiriami tokie faktoriai kaip urbanizacija, migracija, gimstamumas, laisvalaikis, užimtumas, gyventojų švietimo ir kultūros lygis ir daugelis kitų⁴⁸. Bet svarbiausia, kad jie visi nagrinėjami glaudžioje tarpusavio sąveikoje. Izoliuotas vieno ar kito faktoriaus nagrinėjimas nėra mokslinis.

Faktoriaus įtakos reiškiniui mechanizmas yra labai sudėtingas, todėl dažnai apie vieno ar kito faktoriaus įtaką nusikalstamumui galima kalbėti tik sąlyginai, nes teigiama ar neigiama tam tikros gyvenimo srities (reiškinio, proceso) įtaka priklauso nuo faktorių kombinacijos. Kriminogeniniai faktoriai patys savaime nesukelia nusikalstamumo, jų poveikis pasireiškia tuo, kad jie objektyviai sudaro palankias sąlygas nusikalstamumui vystytis, palengvina jo gyvavimą⁴⁹.

Įdomų yra tai, kad kiti mokslininkai, pvz. V. Kudriavcevas⁵⁰, prie sąlygų, kurios sudaro palankias sąlygas nusikalstamos veikos padarymui, priskiria gamtos, socialinius ir techninius faktorius. T.y. jie faktiškai prilygina tokius terminus kaip nusikalstamumo sąlygos ir faktoriai ir neišskiria jų į atskiras grupes. Reikėtų pažymėti, jog „faktorius“ sąvoka apima tiek priežastis, tiek ir sąlygas.

⁴⁶ Долгова А. И. Криминология. Москва: НОРМА, 2005. С. 151.

⁴⁷ Под редакцией Аванесова Г. Криминология. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. С. 195.

⁴⁸ Под редакцией Аванесова Г. Криминология. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. С. 195.

⁴⁹ Там же, 197.

⁵⁰ Кудрявцев В. Н. Криминология. Москва: Юристъ, 2006. С. 123.

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas faktorių apibrėžia kaip veiksnį⁵¹. Tuo tarpu veiksnys apibrėžiamas kaip skatinamoji priežastis, faktorius⁵². Taigi, iš esmės sąvokos „veiksnys“ ir „faktorius“ lietuvių kalboje yra sinonimai, turintys tą pačią reikšmę.

S. Inshakovas teigia, jog faktorius – tai aplinkybė, sąlygojanti kokį nors reiškinį. Ryšys tarp jų yra toks, kad faktoriaus pasikeitimas nulemia reiškinio pasikeitimą⁵³.

Nusikalstamumo sąlygos – tai yra tos aplinkybės, kurios tiesiogiai neskatina nusikalstamų veikų, bet padeda jų realizavimui, padarymui.

Nusikalstamumo priežastis nagrinėjo ir nagrinėja žymiausi pasaulio kriminologai, tačiau jiems dar nepavyko rasti visiems įtikinamo sprendimo. Be to, pastarąjį dešimtmetį nusikalstamumo priežastis ir sąlygas siūloma sujungti į vieną sampratą – kriminogeninių determinantų: jie lemia šio reiškinio egzistavimą ir plėtojimąsi. Kriminogeniniai determinantai – tai socialinių negatyvių ekonominių, demografinių, ideologinių, socialinių-psichologinių, politinių, organizacinių valdymo reiškinų, kurie sukelia ir sąlygoja (determinuoja) nusikalstamumą kaip padarinį, visuma⁵⁴.

Nusikalstamumo determinantai – tai konkretūs faktoriai (aplinkybės), kurie „gimdo“ reiškinį, nulemia jį⁵⁵.

Kai kurie Lietuvos kriminologai prieš dešimtmetį nustatytas nusikalstamumo priežastis ir sąlygas šiandien, nenurodydami kokių nors šių sampratų skirtumų, vadina veiksniais, sąlygojančiais nusikalstamas veikas, arba paprasčiausiai aplinkybėmis, lemiančiomis nusikalstamumą ar konkrečios nusikalstamos veikos padarymą. Taigi literatūroje ir praktikoje visos minėtos sampratos dažnai vartojamos kaip vienareikšmės⁵⁶.

Remiantis aukščiau išdėstytu, galima daryti išvadą, jog nusikalstamumo priežastimis mokslininkai vadina tas aplinkybes, kurios tiesiogiai įtakoja nusikalstamos veikos padarymą, savo ruožtu nusikalstamumo sąlygomis – aplinkybes, kurios įtakoja nusikalstamo ketinimo formavimąsi. Taigi, esant sąlygoms, bet nesant priežasčių – nusikalstama veika nebus padaryta. Skiriamoji riba tarp nusikalstamumo priežasčių ir sąlygų yra labai plona ir ganėtinai sunku ją nubrėžti jau vien dėl to, kad priklausomai nuo situacijos priežasčių ir sąlygų vaidmuo keičiasi.

⁵¹ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius: Alma littera, 2000. P. 154.

⁵² Ten pat, 918.

⁵³ Иншаков С. М. Криминология. Москва: Юриспруденция, 2000. С. 68.

⁵⁴ Abramavičius A., Andruškevičius A., Bakševičienė R. ir kt. Namų advokatas. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002. P. 583.

⁵⁵ Под редакцией Вицина С. Е., Тукина В. А. Криминология. Учебно-методические материалы и альбом схем. Москва: ЩИТ-М, 2000. С. 163.

⁵⁶ Abramavičius A., Andruškevičius A., Bakševičienė R. ir kt. Namų advokatas. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002. P. 583.

Tokių sąvokų kaip „priežastys“, „sąlygos“ vartojimas aiškinant nusikalstamumo priežastingumą yra būdingesnis postsovietiniams kraštams. Vakarų mokslininkai termino „nusikalstamumo priežastys“ praktiškai nevartoja, o nusikalstamumo aiškinimui plačiai yra naudojami nusikalstamumo veiksnių („faktorių“) terminai. Kai kurie Rusijos mokslininkai pažymi, kad tokiu būdu, t.y. nusikalstamumo aiškinimui panaudojant veiksnio (faktoriaus) terminus, jie išvengia nusikalstamumo priežasčių ir sąlygų atriboavimo klausimų⁵⁷.

Pažymėtina, kad daugelis kriminologų, anot J. Gilinskio, seniai atsiskė nuo nusikalstamumo priežasčių paieškos ir perėjo prie koreliacinių priklausomybių tyrinėjimo⁵⁸. Iš tikrųjų, daugelis mokslininkų sutinka, kad neįmanoma atrasti nusikalstamumo ir tik tai nusikalstamumo priežasties, nes nusikalstamumas – tai dirbtinis socialinis konstruktas. Neįmanoma surasti specifinę konstrukto, kuris keičiasi laike ir erdvėje įstatymo leidėjo valia, priežastį. Tokia paieška nuves prie teiginio – nusikalstamumo priežastis – baudžiamasis įstatymas⁵⁹.

Apibendrinant, nusikalstamumo faktoriai (veiksniai) apima nusikalstamumo priežastis ir nusikalstamumo sąlygas. Nusikalstamumo priežastys ir nusikalstamumo sąlygos yra skirtingi terminai ir žymi skirtingus dalykus, tačiau riba tarp jų yra labai plona, jie dažnai apsieičia vietomis. Todėl, manytume, patogiau yra operuoti nusikalstamumo faktoriaus sąvoka – šiuo atveju kartu yra apimamos ir nusikalstamumo priežastis, ir nusikalstamumo sąlygos.

2. NUSIKALSTAMUMO PRIEŽASČIŲ TEORIJŲ RŪŠYS

2.1. Nusikalstamumo priežasčių teorijos samprata

Nagrinėjant nusikalstamumo priežasčių teorijas, būtina išsiaiškinti patį terminą „nusikalstamumo priežasčių teorija“. Kas gali būti vadinama teorija, o kas neturi teisės pretenduoti į „teorijos“ vaidmenį.

Ankstesniame skyriuje išnagrinėjome nusikalstamumo bei nusikalstamumo priežasčių sampratas. Atskiras nusikalstamumo priežastis arba jų grupės nagrinėja ir aiškina nusikalstamumo priežasčių teorijos.

Anot A. Vaišvilos, mokslinė teorija – tai idėjinis tam tikros tikrovės srities modelis, sisteminis pagrindinių tos tikrovės požymių atspindys žmogaus sąmonėje. Pažinti pasaulį – tai ji

⁵⁷ Баляба А., Виленская Э., Дидоренко Э. Криминология: приглашение к дискуссии. Луганск: РИО ЛИВД МВД Украины, 2000. С. 108.

⁵⁸ Гилинский Я. Девиантность, преступность, социальный контроль. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2004. С. 161.

⁵⁹ там же.

logizuoti, t.y. versti tikrovės reiškinių požymius ir sąveiką loginėmis sąvokomis ir jų sąveika⁶⁰. Iš to seka, kad pažinti nusikalstamumo priežastis reiškia išreikšti jų požymius ir sąveiką tarp jų loginėmis sąvokomis ir jų sąveika. Būtent toks vaidmuo tenka nusikalstamumo priežasčių teorijoms.

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas pateikia tokį termino „teorija“ apibrėžimą: teorija – tai abstraktus mokslinio reiškinių aiškinimas; mokslo ar jo srities teiginių sistema⁶¹.

Teorijos – tai samprotavimų būdu sukurtos sistemos, jungiančios faktus priežasties-pasekmės ryšiais. Nusikalstamumo priežasčių teorijos susijusios su nusikalstamo elgesio, besikeičiančio priklausomai nuo laiko ir vietos, esančio vertybinių požiūrių įtakoje, priežastimis ir pasekmėmis. Savo ruožtu nusikalstamumo priežasčių teorijos įtakoja visuomenės vertybines orientacijas bei visuomenės požiūrį į nusikalstamumo priežastis, o kartais net keičia juos.

Teorijos teisingumo kriterijais, anot G. Šnaiderio, yra jos įrodomumas, vidinis logiškumas (struktūriškumas), universalumas, pakankamas įtikinamumas, ekonomiškumas, teisėtumas, nuspėjamumas bei vaisingumas (matematinės interpretacijos galimybė)⁶².

Įvairios teorijos yra bet kurių tyrinėjimų pagrindas, jos apibrėžia tyrinėjimų tikslus, objektą, metodus, pateikia objekto pagrindinių elementų sąvokas ir t.t.⁶³ Naujais tyrimais jau sukurta teorija gali būti kaip pagrindžiama, taip ir paneigiama, arba gali būti ja suabejojama, t.y. gali būti iškelta nauja hipotezė. Tokiu būdu pažinimo procesas tęsiasi.

Tačiau kiekviena teorija būtinai turi būti pagrindžiama praktika, t.y. statistika, teorinių rekomendacijų patikrinimų praktikoje rezultatais ir pan. Privalo egzistuoti grįžtamasis ryšys, nes nė viena praktika negali egzistuoti be teorijos. Vien tik empirinių faktų surinkimas be teorinio pagrindo yra betikslis. Todėl vienas iš reikalavimų, keliamų teorijoms, yra jų patikrinamumas, t.y. teorijos privalo būti suformuluotos tokiu būdu, kad jos galėtų būti patvirtintos arba paneigtos realybe. Kaip pažymi G. Šnaideris, kaip teorijos patvirtinimas, taip ir jos paneigimas visada yra laikinas, kol nebus gauti naujausių tyrimų, pagrįstų naujais, šiuolaikiškais tyrimo metodais, duomenys⁶⁴.

Kiekvienas tyrinėjimo procesas pradedamas nuo kurios nors teorijos iškėlimo. Iš tos teorijos, savo ruožtu, išvedamos hipotezės, atskiri postulatai, darbinės idėjos. Empiriniai tyrimai baigiami gautų duomenų statistiniu apdorojimu ir įvertinimu. Toliau šie gauti duomenys sulyginami

⁶⁰ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius Justitia, 2004. P. 31.

⁶¹ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius: Alma littera, 2000. P. 840.

⁶² Шнайдер Г. Й. Криминология. Москва: Прогресс, 1994. С. 234.

⁶³ Шнайдер Г. Й. Криминология. Москва: Прогресс, 1994. стр. 233

⁶⁴ Шнайдер Г. Й. Криминология. Москва: Прогресс, 1994. С. 233

su pagrindu buvusią teoriją⁶⁵. Taigi, empirinis tyrimas, kaip buvo paminėta, gali arba patvirtinti, arba paneigti teoriją arba jos dalį, be to – gauti duomenys gali ir pakeisti šią teoriją.

Laikui bėgant teorijos yra plėtojamos, jos yra ne tik empirinių tyrimų orientyrai, juos inicijuoja, bet ir juos užbaigia, apibendrina gaunamus duomenis. Tais atvejais, kai tyrimo metu gauti duomenys neatitinka ar net prieštarauja teorijos, kuri buvo tyrimo pagrindu, nuostatoms, šie duomenys nėra atmetami, tačiau peržiūrima yra pati teorija.

Manytume, galima drąsiai teigti, jog iki mūsų dienų nėra sukurta visaapimanti nusikalstamumo priešasčių teorija. Taip yra todėl, kad, visų pirma, dar nėra sukurta bendra žmogaus elgesio teorija, antra, nėra metodologijos, t.y. mes nežinome tiksliai – kaip tai reikia daryti.

Tačiau net ir sukūrus „gerą“ teoriją, pagrįsta praktika, mokslininkams ir praktikams būtina prisiminti, kad ji neturi tapti ideologija. Ideologiją galima suprasti šiuo atveju kaip nenorėjamą nieko žinoti. Deja, istorijos patirtis rodo, jog kartais kriminologinė teorija pretenduoja į absoliučią tiesą ir tampa ideologija (pavyzdžiui, marksistinė teorija).

Būtina pažymėti, kad teorija turi turėti pagrindą. Šiuo atveju kalbame apie empirinius tyrimus, kurių duomenimis turi būti pagrindžiami tam tikros teorijos teiginiai. Kriminologija remiasi empiriniais tyrimais, kuriuos būtina patikrinti patikimais moksliniais metodais⁶⁶. Vien teoriniai samprotavimai negali pretenduoti vadintis teorija.

Tačiau pažymėtina, kad teorija neturi apsiriboti vien empirinės medžiagos aprašymu. Teorija turi siekti taip organizuoti ir susisteminti empirinę medžiagą, kad didžioji jos dalis galėtų būti logiškai išvesta iš pagrindinių principų ir taisyklių.

Teorija turi būti sistematizuota, joje neturi būti prieštaravimų. Esant prieštaravimams, teorijos teisingumas yra abejotinas. Teorija turi turėti vidinę struktūrą, susidarančią iš logiškai tarpusavyje susijusių elementų.

Kartu su žinių sistematizacija, būtinas yra ir kritinis teorijos įvertinimas. Kiekvienos nusikalstamumo priešasčių teorijos kritika vertintina teigiamai, nes ji ne tik padeda atrasti teorijos spragas, bet ir skatina naujus tyrinėjimus, naujų koncepcijų atsiradimą. Kritikos dėka teorijos yra nuolat tobulinamos, skatinamas gilesnis nusikalstamumo priešasčių pažinimas.

⁶⁵ Шнайдер Г. Й. Криминология. Москва: Прогресс, 1994. С. 234.

⁶⁶ Abramavičius A., Andruškevičius A., Bakševičienė R. ir kt. Namų advokatas. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002. P. 585.

Lemiamas kriterijus, nustatant teorijos teisingumą, yra galimybė prognozuoti ateities įvykius pagal žinomas kauzualines prielaidas (antecedentus). Paaiškinimas – tai loginė išvada iš įstatymų (teorijų)⁶⁷.

Nusikalstamumo priežastis analizuoja skirtingų mokslų atstovai – teisininkai, sociologai, psichologai, ekonomistai ir netgi biologai. Nuolat atliekami įvairūs tyrimai, kuriais siekiama gauti naujų duomenų apie nusikalstamą žmogaus elgesį. Tačiau vien tik atliktų tyrimų apibendrinti rezultatai negali būti vadinami nauja teorija.

2.2. Nusikalstamumo priežasčių teorijų ir nusikalstamo elgesio priežasčių teorijų santykis

Lietuvoje paprastai yra vartojamas „nusikalstamumo priežasčių teorijų“ terminas, nors kartais tos pačios teorijos yra vadinamos ir nusikaltimų priežasčių teorijomis. Rusijos mokslininkai taip pat dažniausiai operuoja „nusikalstamumo priežasčių teorijų“ terminu. Tuo tarpu Vakaruose įprastas ir žymiai labiau paplitęs terminas yra „nusikalstamo elgesio priežasčių teorijos“.

Siekiant ateityje išvengti painiavos, panagrinėsime, koks gi yra santykis yra tarp šių terminų ir, ar yra skirtumas tarp nusikalstamumo priežasčių teorijų, nusikaltimų priežasčių teorijų ir nusikalstamo elgesio priežasčių teorijų.

Nusikalstama veika – tai yra įstatymo uždrausta, priešinga teisei, pavojinga veika; tai yra individualus elgesio aktas. Nusikalstamumas, kaip jau buvo minėta, yra socialinis reiškinys, kuris apima atskiras nusikalstamas veikas, tačiau jomis neapsiriboja, nes nusikalstamumas nėra vien atskirų nusikalstamų veikų suma. Nusikalstamumas yra bendresnė, abstraktesnė sąvoka lyginant su nusikalstamos veikos sąvoka. Kaip jau minėjome, nusikalstamumas ir nusikalstama veika santykiauja tarpusavyje kaip bendras ir atskiras. Manytume, negalima teigti, kad bendro ir atskiro priežastys yra vienodos jau vien dėl to, kad bendras ir atskiras turi skirtingas charakteristikas. Būtina prisiminti, jog nusikalstamumas yra kitokio lygio reiškinys, negu individualus nusikalstamas elgesys, ir jį sukeliančios priežastys nėra individualūs reiškiniai, tokie kaip atskirų asmenybių bruožai ir jų konkrečios socialinės aplinkos ypatumai⁶⁸.

Iš esmės, negalima tapatinti terminų nusikalstamumas ir nusikalstama veika. Nusikalstamumas yra socialinis reiškinys, tam tikra mokslinės abstrakcija, tuo tarpu nusikalstama veika yra objektyvios tikrovės reiškinys. Kalbant apie jų priežastis, akivaizdu, kad nusikalstamumo

⁶⁷ Блэкборн Р. Психология криминального поведения. Санкт-Петербург: Питер, 2004. С. 40.

⁶⁸ Долгова А. И. Криминология. Москва: НОРМА, 2005. С. 237.

ir nusikalstamos veikos priežastys skirsis, nors ir neprieštaraus tarpusavyje. Nusikalstamumas ir nusikalstama veika, kaip jau išsiaiškinome, santykiauja kaip bendras ir atskiras. Taigi, atskiro priežastis iš esmės galima priskirti ir prie bendro priežasčių, tačiau būtina pažymėti, kad bendram yra būdingos savitos priežastys. Pavyzdžiui, turbūt per daug bendrai ir abstrakčiai skambėtų ir mažai informacijos suteiktų toks pasakymas: asmuo A padarė vagystę dėl anomijos visuomenėje. Tačiau visai kitaip informatyvumo prasme skambėtų pasakymas apie tai, kad nusikalstamumo priežastimi yra anomija visuomenėje.

Daugelis nusikalstamumo priežasčių teorijų autorių siekia surasti būtent nusikalstamumo, kaip reiškinių, priežastis. Pavyzdžiais čia galėtų būti anomijos, socialinės dezorganizacijos, socialinės kontrolės ir daugelis kitų teorijų. Tačiau kai kurios teorijos siūlo ne apskritai nusikalstamumo, o atskirų nusikaltimų priežastis. Kaip pavyzdį, čia galima būtų paminėti Č. Lombrozo sukurtą teoriją. Č. Lombrozo bandė paaiškinti žmonių nusikalstamą elgesį jų fiziologinėmis charakteristikomis. Tačiau nusikalstamumo, kaip socialinio reiškinių, priežastimis įvardinti žmonių kaukolės ypatumus ar atavistinius požymius, manytume, nėra tiksli ir priimtina.

Turint omeny, kad nusikalstamumas yra bendresnė sąvoką lyginant su nusikalstama veika, būtų žymiai tiksliau ir taisyklingiau vartoti būtent „nusikalstamumo priežasčių“ terminą. Visos teorijos dažniausiai siekia atskleisti ir paaiškinti būtent nusikalstamumo, kaip socialinio reiškinių, priežastis, o atskirų nusikaltimų priežastys nagrinėjamos paprastai su tikslu vėliau apibendrinti empirinių tyrimų metu gautus duomenis ir atskleisti nusikalstamumo priežastis.

Kalbant apie nusikalstamumo, nusikalstamų veikų ir nusikalstamo elgesio priežastis, negalima apsiriboti teiginiu, jog jos santykiauja tarpusavyje kaip bendras ir atskiras, kuris yra turtingesnis ir įvairesnis negu bendras, nes jam būdingi individualūs, nepakartojami bruožai. Nusikalstamumo priežastys apima bendriausius, tipiškiausius ir dažniausiai pasitaikančius faktorius, kurie nulemia nusikalstamą elgesį. Kitaip tariant, atskiro priežastys yra „atstovaujamos“ tarp tų, kurie nulemia šiuos reiškinius bendrai. Tačiau veikia ir atgalinė tendencija: tai, kas sukelia nusikalstamumą, vienaip ar kitaip veikia ir tarp aplinkybių, determinuojančių konkretų nusikaltimą⁶⁹.

Nusikalstamas elgesys – tai pavojingas, priešingas teisei elgesys. Tai yra žmogaus elgesys. Taigi, nusikalstamo elgesio priežasčių teorijos nagrinėja žmogaus elgesio priežastingumo mechanizmą – kodėl žmonės padaro nusikalstamas veikas.

⁶⁹ Антонян Ю. М. Криминология. Москва: Юристъ, 2004. С. 63.

Žmogaus elgesys – vientisas reiškiny, kurį realybėje negalima suskirstyti į atskirus elementus, tokius, pavyzdžiui, kaip sociologiniai, biologiniai, psichologiniai, ekonominiai ir pan.⁷⁰ Nusikalstamo elgesio priežasčių teorijų terminas pabrėžia žmogaus, jo elgesio faktoriaus svarbumą. Pažymėtina, kad jokios priežastys ar kitos aplinkybės, veikiančios nusikalstamą elgesį, nesugeba sukelti tokio elgesio, jeigu jos „nepersilaužia“ per individo psichologiją. Pastaroji yra ta sritis, kur vyksta minėtų aplinkybių „apdirbimas“⁷¹. Taigi, nė viena priežastis pati savaime tiesiogiai nesąlygoja tam tikrą poelgį. Todėl, manytume, iš esmės neįmanoma nagrinėti nusikalstamumo priežastis nepriklausomai nuo žmogaus nusikalstamo elgesio priežasčių.

Taigi, nusikalstamumo priežastys, persilauždamos per subjekto psichologiją, tampa nusikalstamo elgesio faktoriais. Tuo tarpu pastarieji visada atranda savo vietą nusikalstamumo priežasčių tarpe.

Nusikalstamumas yra, kaip ne kartą jau minėta, socialinis reiškiny, jis neatsiejamas nuo visuomenės, o tai reiškia – neatsiejamas nuo žmonių. Būtent žmonės padaro nusikaltimus, kurie yra nusikalstamumo struktūrinis elementas. Todėl, manytume, „nusikalstamo elgesio priežasčių teorijos“ terminas irgi yra vartotinas.

Apibendrinant, manytume, „nusikaltimų priežasčių teorijų“ terminas neturėtų būti vartojamas. Teorijos paprastai siekia paaiškinti ne atskiro, bet bendro priežastis, t.y. ne nusikaltimų, bet nusikalstamumo priežastis. Ir nors nusikaltimų ir nusikalstamumo priežastys neprieštarauja tarpusavyje, tačiau jos skiriasi, o teorijos pateikia paprastai būtent nusikalstamumo, o ne atskirų nusikaltimų priežastis. Greta nusikalstamumo priežasčių teorijų termino vartotinas yra ir nusikalstamo elgesio priežasčių terminas. Nors terminai „nusikalstamumas“ ir „nusikalstamas elgesys“ nėra tapatūs ir žymi skirtingus dalykus, tačiau teorijų atžvilgiu tai neturi esminės reikšmės, nes kaip bebūtų – būtent nusikalstamas elgesys sąlygoja nusikalstamumą, todėl kalbėdami apie nusikalstamo elgesio priežastis, mes tuo pačiu kalbame ir apie nusikalstamumo priežastis.

2.3. Nusikalstamumo priežasčių teorijų klasifikavimo pagrindai

Nusikalstamumo priežasčių, kaip jau ne kartą esame minėję, yra labai daug. Aiškinant šias priežastis ir jų tam tikras grupes susikūrė labai daug nusikalstamumo priežasčių teorijų. Tokių

⁷⁰

Фокс В. Введение в криминологию. Москва: Прогресс, 1980. С. 37.

⁷¹

Антонян Ю. М. Криминология. Москва: Юристъ, 2004. С. 103.

teorijų autoriai yra ne tik kriminologijos mokslo atstovai, bet ir kitų mokslų, pavyzdžiui, sociologijos, psichologijos, biologijos, atstovai.

Klasifikacija yra žemesnis apibendrinimo lygmuo, kuriuo siekiama pagal tam tikrus bendrus kriterijus (požymius) nusikalstamumo priežasčių teorijų visumą suskirstyti į tam tikras grupes.

Visas nusikalstamumo priežasčių teorijas sąlyginai galima padalinti į dvi grupes – tai sociologinės ir antropologinės (biosocialinės) nusikalstamumo priežasčių teorijos. Tai yra vienas iš seniausių ir labiausiai paplitusių nusikalstamumo priežasčių teorijų klasifikavimo pagrindų. Biosocialinės teorijos apima nusikalstamumo priežasčių teorijas, kurios aiškina nusikalstamumo priežastis grynai biologine žmogaus prigimtimi, bei psichologines-psichiatriškas teorijas, kurios nusikalstamumo priežastimis laiko tam tikrus žmogaus psichikos reiškinius.

Reikėtų pastebėti, kad dėl psichologinių teorijų nėra vieningos nuomonės – kai kurie mokslininkai priskiria jas prie biosocialinių nusikalstamumo priežasčių teorijų, kiti gi – prie sociologinių. Mes šias teorijas linkę priskirti prie antropologinių teorijų grupės dėl to, kad, manytume, žmogaus psichika ir psichologija visgi yra biologinės žmogaus prigimties dalis ir nors tam tikru aspektu priklauso ir nuo socialinės aplinkos, biologinis pradas čia yra didesnis.

Psichologinių-psichiatriškas nusikalstamumo priežasčių teorijų autoriai pagrindines nusikalstamo elgesio priežastis mato dažniausiai asmens psichikos ypatumuose. Pavyzdžiui, žymaus psichoanalitiko Z. Froido pasekėjai teigia, kad žmogus yra nuo pat gimimo biologiškai pasmerktas giluminių antisocialinių instinktų (agresyvių, lytinių, baimės) ir moralinių asmenybės nuostatų kovai. Asmenys, kurie nesugeba suvaldyti sąsąmonės antisocialinių siekimų, kaip tik ir padaro nusikaltimus.

Sociologinės nusikalstamumo priežasčių teorijos aiškina nusikalstamą elgesį kaip įvairių socialinių, t.y. egzistuojančių visuomenėje, faktorių veikimo padarinį. Taip, pavyzdžiui, socialinės dezorganizacijos teorija aiškina, jog ryšių tarp individų ir institucijų visuomenėje nebuvimas, organizuotumo nebuvimas sąlygoja socialinę netvarką, kuri savo ruožtu dažnai pasireiškia nusikalstamumu.

Tačiau būtina pažymėti, kad ir ši nusikalstamumo priežasčių teorijų klasifikacija nėra išbaigta. Yra teorijų, kurios nepatenka nei į vieną iš paminėtų krypčių. Pavyzdžiu galėtų būti viktimologinės nusikalstamumo priežasčių teorijos. Jų atstovais yra Herbertas fon Gentingas, Bendžaminas Mendelsonas. Šių teorijų pagrindinė idėja yra ta, kad aukos elgesys turi didelę reikšmę nusikalstamo elgesio motyvacijai. Jos elgesys gali palengvinti ir netgi provokuoti nusikalstamos

veikos padarymą⁷². Taigi, viktimologinių teorijų atstovai nusikalstamumo priežastis sieja su nusikalstamos veikos aukos elgesiu. Šias teorijos neteisinga būtų priskirti prie antropologinių ar sociologinių teorijų, todėl paprastai jos priskiriamos prie kitokių nusikalstamumo priežasčių teorijų greta antropologinės ir sociologinės krypties.

Sociologinių ir antropologinių nusikalstamumo priežasčių teorijų tarpe atskirai irgi išskiriamos tam tikros teorijų grupės.

Antropologinės krypties nusikalstamumo priežasčių teorijų tarpe išskiriamos taip vadinamos kūno-tipo (*body-type*) nusikalstamumo priežasčių teorijos. Anot šių teorijų autorių, nusikalstamumo priežastys yra susijusios su nusikaltėlio kūno sudėjimu arba išoriškai matomomis jo fizinėmis charakteristikomis⁷³. Tokiu būdu, asmens polinkis nusikalstamam elgesiui gali būti nustatytas išanalizavus jo fizinę išvaizdą ir charakteristikas. Kūno-tipo nusikalstamumo priežasčių teorijos asocijuojasi su tokiais mokslininkais kaip Čezarė Lombrozo, Čarlzas Goringas, E. A. Hutonas ir Viljamas Sheldonas.

Kūno-tipo nusikalstamumo priežasčių teorijų autoriai įrodinėjo, jog nusikaltėliai turi skirtingas fizines savybes nuo ne nusikaltėlių. Tokiu būdu, kūno-tipo teoretikai galėjo nusikaltėlius identifikuoti nuo pat gimimo. Tačiau mūsų dienomis šios teorijos neturi ypatingai didelio palaikymo. Daugelis kriminologų atmeta žmogaus kūno tipo ir nusikalstamumo sąsają.

Kalbant apie sociologinės krypties nusikalstamumo priežasčių teorijas, vienos iš jų siekia paaiškinti kodėl kai kurie individai yra labiau linkę nusikalsti negu kiti (mikro-lygio teorijos), tuo tarpu kitos teorijos siekia paaiškinti kodėl vienoms tam tikroms grupėms būdingi aukštesni nusikalstamumo rodikliai negu kitoms grupėms (makro-lygio teorijos)⁷⁴.

Mikro-lygio sociologinės nusikalstamumo priežasčių teorijos sutelkia dėmesį ties tiesiogine individų socialine aplinka, apimant jų šeimų, socialinių grupių, mokyklos ir darbo aplinką. Pagrindinėmis šios krypties teorijomis pripažįstamos socialinės kontrolės, diferencijuotų asociacijų, socialinio išmokymo ir racionalaus pasirinkimo teorijos⁷⁵.

Makro-lygio teorijos mažiau dėmesio skiria tiesioginei individo socialinei aplinkai ir dėmesį labiau koncentruoja ties grupių, pavyzdžiui, visuomenės, bruožais. Prie tokių teorijų priskiriamos

⁷² Иншаков С.М. Зарубежная криминология. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 1997. С. 183.

⁷³ Wright A. R., Miller J. M. Encyclopedia of criminology. New York London: Routledge, 2005. V. 1. P. 111.

⁷⁴ Wright A. R., Miller J. M. Encyclopedia of criminology. Volume 3. New York London: Routledge, 2005. V. 3. P. 1557.

⁷⁵ Ibid, P. 1557-1558.

socialinės dezorganizacijos, subkultūrų, įtampos arba anomijos teorijos, taip pat įvairios versijos kritinių, radikalių ir feministinių teorijų⁷⁶.

Europos mokslininkai kriminologines teorijas skirsto į tris šakas (arba mokyklas) – tai klasikinės, antropologinės ir socialinės teorijos. Į atskirą grupę išskiriamos tokios teorijos kaip radikaliosios, feministinės, viktimologinės ir kt., kurių neapima nė viena iš paminėtų šakų.

Klasikinių teorijų atstovais dažniausiai minimi Š. Monteskjė, Č. Bekaria ir kt. Klasikinės mokyklos esmė – nusikalstamo elgesio ir jo prevencijos įvertinimas iš teisės pozicijų. Nusikalstamos veikos padarymas yra kaltininko laisvos valios išraiška. Šių teorijų atstovai tvirtina, jog žmonės iš prigimties yra egoistai ir siekia tik asmeninės naudos, todėl visi turi polinkį nusikalsti⁷⁷.

Antropologinės ir sociologinės nusikalstamumo priežasčių teorijų šakos anksčiau jau buvo aptartos, todėl dėl jų nesikartosime.

Prof. V. Justickis skirsto nusikalstamumo priežasčių teorijas pagal jų objektą į šešias grupes:

1. kriminalinės asmenybės teorijos;
2. socialinės kontrolės teorijos;
3. socialinės kontrolės neutralizacijos teorijos;
4. subkultūros teorijos;
5. socialinių normų struktūros teorijos;
6. socialinio konflikto teorijos⁷⁸.

Nusikalstamumo priežasčių teorijos pagal tai, ar jų siūlomos nusikalstamumo priežastys paaiškina viso nusikalstamumo priežastis, ar atskirų jo rūšių priežastis, yra skirstomos į bendrąsias ir specialiąsias nusikalstamumo priežasčių teorijas.

Paminėti nusikalstamumo priežasčių teorijų klasifikavimo pagrindai bus detaliau aptarti kitose šio darbo dalyse, todėl ilgiau prie jų dabar nesustosime.

Nusikalstamumo priežasčių teorijos taip pat gali būti suskirstytos į 3 dideles grupes priklausomai nuo to, kur, anot tų teorijų autorių ir pasekėjų, glūdi nusikalstamų veikų ištakos. Tos grupės yra:

1. asmenybės (individo);
2. socialinio proceso;
3. struktūrinė⁷⁹.

⁷⁶ Wright A. R., Miller J. M. Encyclopedia of criminology. Volume 3. New York London: Routledge, 2005. V. 3. P. 1559.

⁷⁷ Abramavičius A., Andruškevičius A., Bakševičienė R. ir kt. Namų advokatas. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002. P. 447.

⁷⁸ Justickis V. Kriminologija. I dalis. Vilnius: MRU Leidybos centras, 2001. P. 144.

Asmenybe grindžiamos teorijos aiškina, jog nusikalstamų veikų priežastys glūdi arba individo pasirinkimo, kuris gali būti ribotas dėl galimybių ar aplinkybių, arba biopsichologiniuose skirtumuose, arba šių pasirinkimų ir vidinių jėgų kombinacijoje.

Prie socialiniu procesu grindžiamų teorijų priskiriamos tokios kaip socialinio išmokimo, socialinės kontrolės, etikečių nusikalstamumo priežasčių teorijos. Šių teorijų atstovai teigia, kad nuolatiniai socialiniai santykiai tarp visuomenės narių įtakoja individo pasirinkimo ir veiksmų, tame tarpe ir tokių, kaip ar pažeis individas taisykles ir teisę, reikšmingumą ir tas pasekmes, kurios atsiras dėl šio pažeidimo.

Socialine struktūra grindžiamų nusikalstamumo priežasčių teorijų, tokių kaip anomijos, įtampos, konfliktų teorijos, atstovai teigia, jog išorinės jėgos, išplaukiančios iš visos visuomenės organizacijos ir formos, nustato socialinių institucijų prigimtį ir per jas nukreipia individų elgesį ir jų sąveiką.

Nusikalstamumo priežasčių teorijų yra dešimtys. Šių teorijų klasifikavimas į tam tikras grupes padeda ne tik nepasiklysti šioje teorijų gausoje, bet ir nustatyti santykį tarp skirtingų teorijų, greičiau atrasti jų panašumus ir skirtumus bei tuo pagilinti nusikalstamumo priežasčių pažinimą.

2.4. Šiuolaikinė nusikalstamumo priežasčių teorijų padėtis

Šiuo metu yra daug įvairių teorijų, kurių tikslas yra paaiškinti nusikalstamumą visuomenėje. Kai kurios iš teorijų buvo sukurtos kriminologų, tačiau daugelis – kitų mokslų atstovų. Kai kurios iš šių teorijų yra viena kitai prieštaraujančios, o kartais net viena kitą paneigiančios⁸⁰. Pavyzdžiui, manytume, kad prieštaraujančios tarpusavyje teorijos yra genetinės ir diferencijuotų asociacijų teorijos. Remiantis genetinėmis nusikalstamumo priežasčių teorijomis, nusikalstamas elgesys yra paveldimas, t.y. asmuo jau gimsta su polinkiu nusikalsti; tuo tarpu pasiremiant diferencijuotų asociacijų nusikalstamumo priežasčių teorija, nusikalstamo elgesio yra išmokstama, o ne gimstama su polinkiu nusikalsti.

Šiuolaikinės užsienio valstybių poveikio nusikalstamumui praktikos analizės pagrindu galima išskirti šias pritaikomas praktikoje nusikalstamumo priežasčių teorijas:

⁷⁹ Wright A. R., Miller J. M. Encyclopedia of criminology. Volume 1. New York London: Routledge, 2005. P. 347.

⁸⁰ Hartung F. E. Methodological Assumption in a Social-Psychological Theory of Criminality // Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science. Vol. 45, No. 6, 1955. p. 652-661 // <http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/jclc45&id=664&collection=journals> (Prisijungimo laikas: 2006-11-11)

- Psichoanalitinės nusikalstamumo koncepcijos;
- Sociobiologinės destrukcijos teorija;
- Anomijos teorija;
- Socialinės kontrolės teorija (T. Hirshi);
- Diferencijuotų asociacijų teorija;
- Viktimologines teorijos.

Pažymėtina, jog nemažai dėmesio mūsų laikais skiriama įtampos teorijai. Klasikinės šios teorijos koncepcijos priskiriamos R. Mertonui, A. Kohenui ir R. Clowardui⁸¹. Mūsų laikais kriminologai toliau plėtoja šią teoriją ir pritaiko ją naujoms sritims, tokioms kaip, organizuoto, transnacionalinio nusikalstamumo priežasčių aiškinimui.

Yra nemažai nusikalstamumo priežasčių teorijų, kurios yra populiarios užsienyje, tačiau jų vaidmuo rengiant praktines rekomendacijas yra minimalus. Pavyzdžiui, nemažai dėmesio sulaukia pavojingos būsenos ir socialinės apsaugos koncepcijos, klinikinė kriminologija, stigmatizacijos teorija, radikalioji kriminologija. Paskutiniaisiais metais daugelyje valstybių (taip pat, ir Lietuvoje) stengiamasi apriboti laisvės atėmimo bausmės taikymą, teikiant pirmenybę kitoms, nesusijusioms su laisvės atėmimu, bausmėms. Sunku yra pasakyti kas šiam procesui turi didesnę įtaką – ar stigmatizacijos teorija, ar ekonominiai sumetimai (kalėjimai yra perpildyti, penitencinės sistemos krizė). Tačiau stigmatizacijos teorijos naudai yra ir kai kurių tyrimų duomenys. Pavyzdžiui, remiantis atliktais tyrimais, ilgiausios pagal trukmę laisvės atėmimo bausmės yra JAV, nusikalstamumo lygis šioje valstybėje taip pat yra aukščiausias. Tuo tarpu, Šveicarijoje bei Japonijoje laisvės atėmimo bausmių skyrimo praktika yra pakankamai švelni ir nusikalstamumo lygis šiose valstybėse yra vienas žemiausių⁸².

Mokslininkų tarpe šiuo metu labai skeptiškai žiūrima į Č. Lombrozo teoriją bei jos įvairias modifikacijas. Tačiau ši teorija vis tiek sulaukia tam tikro dėmesio. Pavyzdžiui, užsienio filmuose apie nusikaltėlius dažniausiai pagrindine figūra būna būtent Č. Lombrozo teorijos tipo žmogus. Prigimtinio nusikaltėlio teorijos yra populiarios kaip paprastų žmonių tarpe, taip ir praktinių darbuotojų (teisėsaugos, penitencinės sistemos). Atitinkamai ir požiūris į nusikaltėlius ir nusikalstamumą nemaža dalimi priklauso nuo šitų „skandalingų“ kriminologinių teorijų⁸³.

⁸¹ Wright A. R., Miller J. M. Encyclopedia of criminology. New York London: Routledge, 2005. V. 3. P. 1598.

⁸² Иншаков С.М. Зарубежная криминология. // <http://www.pravoznavec.com.ua/books/letter/298/%C8> (Prisijungimo laikas: 2007-03-10).

⁸³ Иншаков С.М. Зарубежная криминология // <http://www.pravoznavec.com.ua/books/298/22947/31/> (Prisijungimo laikas: 2007-03-10).

Apskritai, kalbant apie biologinius nusikalstamumo faktorius, susidomėjimas šia problema mūsų dienomis atsiranda su kiekvienu nauju biologijos ar psichiatrijos mokslų atradimu. Tačiau šis interesas ir labai greitai užgesta su pirmaisiais neigiamais rezultatais. Kai kurie mokslininkai teigia, kad prigimtinio nusikalstamumo arba bent jau – švelnesnėje formoje – polinkio nusikalsti, biologinis pagrindimas yra nelogiškas⁸⁴. Jų teigimų, jeigu pripažinti šią poziciją, teks pripažinti ir tai, kad ir pati nusikalstama veika kažkada buvo genetiškai užprogramuota, užprogramuota gamtos žmoguje biologiniu pavidalu⁸⁵. Tačiau vargu ar galima daryti prielaidą, jog žmoguje yra biologiškai užprogramuotas šiuolaikinių kelių eismo taisyklių pažeidimas kaip kad anksčiau – pažeidimas saugumo taisyklių esant žvėries take, arba mokesčių įstatymų pažeidimas kaip kad anksčiau – dalies grobio paslėpimas nuo gentainių⁸⁶.

Mūsų laikais nesiginčijama dėl to, kad nusikalstama veika – socialinio vystimosi, visuomenės produktas. Daugelio skirtingų veikų įvertinimas istorijos bėgyje keitėsi į neigiamą pusę ir, be to, ne vieną kartą. Dar daugiau, mūsų dienomis skirtingose valstybėse ta pati veika gali būti skirtingai vertinama – vienoje valstybėje ji bus pripažįstama nusikalstama, o kitoje – net nebus laikoma visuomenei pavojinga veika. Jeigu mes teigsime, kad nusikalstama veika – tai biologinis reiškinys, teks kalbėti apie polinkio nusikalsti specifiką ne tik skirtingų tautų atstovų, bet ir tų pačių tautų atstovų, bet turinčių skirtingą pilietybę. Remiantis šiais samprotavimais, kai kurie mokslininkai teigia, kad nusikalstamumo biologinė prigimtis – visiškai absurdas⁸⁷.

Tačiau nusikalstamumo biologinės prigimties neigimas nereiškia, jog nėra biologinio žmogaus polinkio tokioms elgesio formoms, kurios tolumoje senovėje buvo laikomos natūraliomis ir netgi naudingomis, tačiau šiandien dalies visuomenės yra smerkiamos⁸⁸.

Pažymėtina, kad paskutiniaisiais dešimtmečiais naujos fundamentalios kriminologinės teorijos nebuvo sukurtos. Paprastai yra plėtojamoms, modifikuojamos jau anksčiau sukurtos nusikalstamumo priežasčių teorijos.

Mokslininkų tarpe nuolat vyksta bandymai integruoti kelias nusikalstamumo priežasčių teorijas tikslu sukurti teoriją, kuri galėtų visapusiškai paaiškinti nusikalstamumo priežastis ir galėtų pretenduoti į universalios nusikalstamumo priežasčių teorijos statusą. Šie bandymai, be abejonės,

⁸⁴ Баляба А., Виленская Э., Дидоренко Э. Криминология: приглашение к дискуссии. Луганск : РИО ЛИВД МВД Украины, 2000. С. 172.

⁸⁵ Баляба А., Виленская Э., Дидоренко Э. Криминология: приглашение к дискуссии. Луганск : РИО ЛИВД МВД Украины, 2000. С. 172.

⁸⁶ Там же, С. 172-173.

⁸⁷ Там же, С. 173.

⁸⁸ там же.

yra labai svarbūs ir vertingi kriminologijos mokslui, nes prisideda prie gilesnio, visą apimančio nusikalstamumo priežasčių pažinimo.

Pažymėtina, kad apibrėžti patį terminą „integruota nusikalstamumo priežasčių teorija“ yra pakankamai sunku. Daugelis teorijų „integruoja“ savo argumentuose nemažai jau anksčiau egzistavusių duomenų⁸⁹. Taigi, tam tikra prasme, visos teorijos yra integruotos ir todėl sunku nubrėžti liniją tarp integruotų nusikalstamumo priežasčių teorijų ir kitų, neintegruotų, teorijų.

Integruota nusikalstamumo priežasčių teoriją mes vadinsime tokia teorija, kuri inkorporuoja tam tikru būdu savyje kelis elementus (konceptijas, kintamuosius, teiginius arba prielaidas) iš dviejų ar daugiau teorinių koncepcijų.

Farringtonas pasiūlė ganėtinai įdomią teorijų integraciją. Jis paaiškina Kembridžo tyrimo rezultatus pasiremdamas Traslerio socialinio išmokymo teorija bei pasinaudodamas nuostatomis tokių teorijų kaip subkultūrų, palankių galimybių, kontrolės, diferencijuotų asociacijų, racionalaus pasirinkimo bei stigmatizacijos. Polinkis antisocialiniam, tame tarpe ir nusikalstamam, elgesiui priklauso nuo eilės asmenybinių faktorių, tokių kaip impulsyvumas, silpna empatija, neišvystyta sąžinė, ir nuo internalizuotų įsitikinimų bei motyvų dėl materialinių gėrių gavimo, statuso tarp artimų draugų įgavimo ir susijaudinimo pergyvenimo. Nusikaltimo padarymas priklauso nuo sąnaudų ir naudos įvertinimo, taip pat turi įtakos socialiniai pastiprinantys stimulai, o taip pat tokios asmenybės charakteristikos kaip impulsyvumas. Stigmatizacija gali apsunkinti tikslų pasiekimą teisėtu keliu, tuo tarpu kai „sėkmingas“ nusikalstamos veikos padarymas sustiprins kriminalinius įsitikinimus. Kriminalinės karjeros pradžia labai priklauso nuo skurdo, žemo intelekto lygio ir blogo auklėjimo, o jos tęstinumas gali būti palaikytas bendraamžių bei devintinių šeimos narių. Šios karjeros nutraukimui gali padėti santuoka, stabilus darbas ir persikraustymas iš kriminogeninių rajonų⁹⁰.

Kaip matome, iš tikrųjų, Farringtono pasiūlyta integruota nusikalstamumo priežasčių teorija yra labai sudėtinga supratimui, joje minimi įvairūs skirtingi faktoriai, sudėtinga jų sąveika. Tokios teorijos analizei reikėtų skirti nemažai laiko ir pastangų; nemažai pastangų prireiktų ir norint patikrinti šios teorijos teiginius praktikoje.

⁸⁹ Wright A. R., Miller J. M. Encyclopedia of criminology. New York London: Routledge, 2005. V. 1. P. 744.

⁹⁰ Блэкборн Р. Психология криминального поведения. Санкт-Петербург: Питер, 2004. С. 167.

3. NUSIKALSTAMUMO PRIEŽASČIŲ TEORIJŲ SANTYKIS

3.1. Antropologinės ir sociologinės nusikalstamumo priežasčių teorijos

Kaip jau buvo minėta, remiantis priežastingumo skirtumais, visas nusikalstamumo priežasčių teorijas galima padalinti į dvi dideles grupes – antropologinės ir sociologinės nusikalstamumo priežasčių teorijas. Antropologiniai ir sociologiniai faktoriai formuoja žmogaus psichologiją. Šią nuostatą daugelis kriminologų taiko elgesio prigimčiai ir nusikalstamumui, kaip masiniam reiškiniui. Tik vienose teorijose vyrauja biologinė determinacija (pavyzdžiui, genetinės teorijos), kitose – socialinė (pavyzdžiui, anomijos teorija), trečiose – psichologinė (pavyzdžiui, psichoanalitinės teorijos).

Kriminologijos mokslas atsirado XIX amžiuje. Tačiau ir iki šio mokslo atsiradimo žmonės susimąstydavo apie negatyvių reiškinių, tame tarpe ir nusikalstamumo, priežastis. Primityvios, nemokslinės nuostatos kaip, pavyzdžiui, kad nusikaltėlyje įsikūnija velnio jėga, keitėsi bandymais giliau pažinti žmogaus prigimtį, visuomenės santvarką, surasti labiau tikrovę atitinkantį nusikalstamumo ir jo priežasčių aiškinimą. Nuomonių skirtumai dėl nusikalstamumo priežasčių lėmė tai, kad kriminologijoje susiformavo dvi stambios kryptis, arba mokyklos, - antropologinė (biosocialinė) ir sociologinė. Jų siūlomi nusikalstamumo priežasčių aiškinimai dažnai yra priešingi ir kartais net nesuderinami jau vien dėl to, kad skiriasi pagrindinis šaltinis, kuriame ieškoma nusikalstamumo priežasčių – tai, atitinkamai, biologinė arba socialinė žmogaus prigimtis⁹¹.

Kai kurie autoriai (pvz., R. Žukauskienė) pažymi, kad teorijos, kuriose teigiama, kad socialiniai ir kultūriniai procesai yra lemiantys veiksniai asocialaus (tame tarpe ir nusikalstamo) elgesio raidoje, ribotos tuo, jog individai, patiriantys panašią įtaką iš tos pačios aplinkos, nesielgia vienodai. Neišvengiamai reikia pripažinti, kad individualūs skirtumai, pasireiškiantys jau ankstyvuosiuose raidos etapuose, sumažina aplinkos poveikį. Sociobiologinės ir psichologinės krypties teorijose pabrėžiami „vidiniai“ veiksniai, susiję su asocialaus elgesio raida. Tačiau visgi pabrėžiama, kad individas nesivysto vakuume, t.y. jis vystosi tam tikroje aplinkoje⁹². Sociobiologinės ir psichologinės krypties teorijose aplinkos poveikis praktiškai neanalizuojamas.

⁹¹

Под редакцией Кудрявцева В., Эминова В. Криминология. Москва: Юрист, 2006. С. 124.

⁹²

Žukauskienė R. Kriminalinio elgesio psichologija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. P. 112.

Kriminologijoje antropologinės krypties mokslininkai dažnai dar vadinami biologinės asmenybės teorijos atstovais. Grynu pavidalu antropologinė kryptis išsilaikė neilgai, nes jos teiginiai, patraukę tyrėjų dėmesį, buvo tikrinami ir iš dalies paneigiami⁹³.

Antropologinės krypties ribose, nusikalstamumas laikomas atskirų žmonių liga. Nusikalstamumas šios krypties atstovų nuomone, - tai išsigimimo, degeneracijos rezultatas, vienu ar kitu psichofiziologinių anomalijų pasekmė⁹⁴. Todėl nusikaltėlis, anot šios krypties atstovų, nėra normalus žmogus, jis yra specifinis žmogaus tipas.

Čezarė Lombrozo (1836 – 1909) vardas minimas kaip vieno iš antropologinės krypties tyrinėjimų pradininko. Tačiau pažymėtina, kad įvairūs antropologiniai tyrinėjimai siekiant išaiškinti nusikalstamų veikų padarymo priežastis buvo atliekami ir anksčiau. Pvz., Jozefas Galis (1758 – 1828) po ilgų tyrinėjimų nustatė, kad žmogaus smegenyse galima surasti 27 pagrindinius žmogaus gebėjimus. Jo teigimu, galima nustatyti žmogaus smegenyse vietas, iš kurių kyla paskatos nužudyti, apvogti ir pan.⁹⁵ Be to, buvo bandymai nustatyti ryšį tarp nusikalstamo elgesio ir veido asimetrijos (Korre), tarp nusikalstamo elgesio ir žandikaulio anomalijos (Albrechtas) ir pan⁹⁶.

Pagrindinė Č. Lombrozo idėja buvo ta, kad nusikaltėlis – tai yra ypatingas gamtos tipas, greičiau ligonis, negu kaltasis (šiai nuostatai, matyt, turėjo įtaką ankstesni mokslininkų teiginiai, kad asmenys, turintys psichikos sutrikimų yra ligoniai, o ne nusikaltėliai). Nusikaltėliu netampama, o gimstama, t.y. Č. Lombrozo nuomone, asmuo nuo gimimo jau yra nusikaltėlis. Nusikaltėlį pagal tam tikrus požymius reikia nustatyti ir izoliuoti nuo visuomenės ar sunaikinti⁹⁷.

Mūsų laikais Č. Lombrozo sukurta nusikalstamumo priežasčių teorija nesulaukia tokio populiarumo, kokį jį turėjo teorijos sukūrimo pradžioje, nors Č. Lombrozo argumentai tapo svarbia paskata tolesniems išsamiems kriminologiniams tyrimams. Todėl jis pagrįstai yra laikomas ne tik vienu iš nusikaltėlio asmenybės sisteminio tyrimo pradininkų, bet ir naujo svarbaus kriminologijos mokslo dalyko tyrėju.

Č. Goringas ir E. A. Hutonas taip pat stengėsi nustatyti fiziologinius skirtumus tarp nusikaltėlių ir ne nusikaltėlių⁹⁸. Tuo tarpu V. Sheldonas išvystė sistemą, jo pavadintą „somatinio tipo sistema“, kurioje jis įrodinėjo, jog kiekvienas individas gali būti apibūdinamas ir priskirtas vienam

⁹³ Abramavičius A., Andruškevičius A., Bakševičienė R. ir kt. Namų advokatas. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002. P. 40.

⁹⁴ Иншаков С. М. Криминология. Москва: Юриспруденция, 2000. С. 30.

⁹⁵ Иншаков С.М. Зарубежная криминология. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 1997. С.49.

⁹⁶ там же.

⁹⁷ Иншаков С.М. Зарубежная криминология. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 1997. С. 50.

⁹⁸ Wright A. R., Miller J. M. Encyclopedia of criminology. New York London: Routledge, 2005. V. 1. P. 111-112.

iš trijų kūno sudėjimo tipų. Šiuo tris tipus jis pavadino endomorfinis, mezomorfinis ir ektomorfinis⁹⁹.

Amerikiečių kriminologas Genri Goddardas XX amžiaus pradžioje pradėjo tyrinėjimus nusikaltėlių protinio vystimosi srityje. Lygiagrečiai jis nusprendė pakartoti ir pagilinti Dagdeilo panaudotą šeimos linijų monografijos analizės metodą. 1912 m. buvo publikuotas tyrimas, kuriame G. Goddardas ištyrė Kalikaksų šeimos liniją, kurios pradininkas buvo dukart vedęs: vieną kartą silpnaprootę moterį, antrą – sveiką moterį. Net 143 palikuoniai iš pirmos santuokos buvo irgi silpnapročiai, iš 496 palikuonių iš antros santuokos nebuvo nė vieno gimusio ne santuokoje, nebuvo nei alkoholikų, nei prostitučių, nei nusikaltėlių. Tokio tyrimo išvados buvo aiškios savaime: yra akivaizdus ryšis tarp silpnaprotystės ir nusikalstamumo. Po dviejų metų G. Goddardas išleido nuteistųjų statistinį tyrimą: jo duomenimis, 70 % nuteistųjų turėjo protinį atsilikimą¹⁰⁰. Plėtodamas savo idėjas G. Goddardas padarė išvadą, jog kiekvienas silpnaprotris yra potencialus nusikaltėlis.

Tačiau praktiškai iš karto po savo tyrinėjimų publikavimo, G. Goddardo išvados buvo sukritikuotos¹⁰¹. Buvo teigiama, kad vaikai iš skurdesnių šeimų neturi galimybių vystyti savo protinius gebėjimus. Jų žemas protinio išsivystymo lygis yra sąlygotas ne paveldimumu, bet nenormalių gyvenimo sąlygų. Todėl nusikalstamumo problemos sprendimas sterilizacijos ar kastracijos būdu yra ne tik kad nehumaniškas, bet ir neadekvatus¹⁰².

Tyrinėjimai, kuriais buvo bandoma nusikalstamumo priežastis paaiškinti antropologine žmogaus prigimtimi, buvo tęsiami. 1924 m. amerikiečių tyrinėtojas Maksas Shlappas išleido straipsnį, kuriame pasiremdamas savo atliktų tyrinėjimų duomenimis teigė, kad trečdaliui visų nuteistųjų būdingi endokrininės sistemos sutrikimai – jie kenčia nuo didelės emocijų kaitos. Šis ir kitokie panašūs tyrimai sąlygojo naujos hipotezės atsiradimą – kūno sandara, konstitucija turi įtaką ir nusikalstamam žmogaus elgesiui¹⁰³. Prie šios hipotezės atsiradimo prisidėjo tyrinėjimai tokių mokslininkų, kaip E. A. Hutonas, jau minėtas V. Sheldonas, Edvardas Podolskis, Šelas ir Eleonora Glueckai. Buvo padaryta išvada, kad prigimtinio nusikaltėlio tipo egzistavimas yra realus faktas ir visuomenės apsaugai nuo tokių asmenų reikalingos griežtos priemonės.

Prie antropologinės krypties nusikalstamumo priežasčių teorijų priskiriamos ir taip vadinamos genetinės teorijos. Genetikos mokslo vystimasis sudarė plačias perspektyvas naujų hipotezių dėl polinkio nusikalsti perdavimo genetiniu keliu atsiradimui. Buvo ieškoma tos mažosios

⁹⁹ Wright A. R., Miller J. M. Encyclopedia of criminology. New York London: Routledge, 2005. V. 1. P. 112.

¹⁰⁰ Иншаков С.М. Зарубежная криминология. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 1997. С. 117.

¹⁰¹ Там же, С. 118.

¹⁰² Иншаков С.М. Зарубежная криминология. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 1997. С. 118.

¹⁰³ Там же, С. 120.

biologinės dalelytės, kuri, perduodama iš kartos į kartą lyg virusas, užkrečia žmones polinkiu nusikalsti. Buvo atlikta nemažai tyrinėjimų šia kryptimi – J. Lange tyrinėjo dvynius, F. Štumpfelis – dvynius, giminaičius. Tačiau jų tyrimų duomenys buvo kritikuojami vien dėl jų mažos atrankos – J. Lange ištyrė tik 30 dvynių poras, F. Štumpfelis – 37 poras. Vėliau atliekami panašūs tyrinėjimai dažniausiai paneigdavo ankstesnių duomenis, todėl genetinių teorijų šalininkų išliko labai mažai¹⁰⁴.

Tačiau didžiausią smūgį tokioms kriminologinėms teorijoms sudavė 1947 m. išleistas amerikiečių tyrinėtojų I. Valerstaino ir K. Vailo straipsnis, kuriame buvo publikuojami visuomenės apklausos duomenys. Buvo apklausti apie 2 tūkstančiai Niujorko gyventojų, užduodant klausimą – „Ar padarėte kada nors nusikaltimą?“. Apklausos rezultatai buvo netikėti – net 91 % apklaustųjų prisipažino padarę vieną ar kitą nusikaltimą, už kuriuos jie nebuvo teisiami, nes niekas nežinojo apie jų padarytą nusikaltimą¹⁰⁵. Tokie tyrimų duomenys vertė susimąstyti – ar verta iš viso ieškoti kažkokį ypatingą nusikalstamumo geną.

Visos iki šiol paminėtos teorijos yra antropologinės krypties ir priskiriamos prie grynai biologinių teorijų, nes nusikalstamumo priežasčių ieškojo grynai biologinėje žmogaus prigimtyje – ar tai žmogaus genetikoje, ar kūno sandaroje, ar žmogaus protinio išsivystymo lygyje ir pan. Pažymėtina, kad visos šios teorijos savo atsiradimo metu dažniausiai sulaukdavo didelio palaikymo ir pritarimo. Galbūt taip atsitikdavo dėl tam tikro jų paprastumo ir atliktų tyrimų duomenų netikėtumo. Tačiau laikui bėgant, atliekant naujus tyrinėjimus, visų minėtų nusikalstamumo priežasčių teorijų išvados buvo praktiškai visiškai paneigtos. Tačiau nepaisant to, visos teorijos turėjo didelę įtaką tolesniam mokslo vystimuisi jau bent dėl to, kad stimuliuojo naujus tyrinėjimus, naujų idėjų išskėlimą.

Prie antropologinių nusikalstamumo priežasčių teorijų priskiriamos taip pat ir psichologinės-psihiatrinės teorijos. Šios teorijos sulaukia nemažai populiarumo ir mūsų dienomis. Nagrinėjant biologinių ir socialinių nusikalstamumo priežasčių tarpusavio santykį, norėusi pažymėti, jog bet kokios priežastys – biologinės, socialinės, vidinės ir išorinės – yra apsprendžiamos žmogaus mąstymo¹⁰⁶. Tos priežastys sąveikauja tarpusavyje priklausomai nuo žmogaus psichologinio būdo, tuo pačiu apsprendamos jo elgesį. Todėl, manytume, psichologinių nusikaltėlių ypatumų tyrinėjimas yra labai svarbus tam, kad suprastume, kodėl padaromos nusikalstamos veikos.

Vienas populiariausių tarp užsienio mokslininkų ir vienas įtakingiausių psichoanalitinės nusikalstamumo priežasčių teorijų atstovas yra Zigmundas Froidas (1856 – 1939). Pats Z. Froidas

¹⁰⁴ Иншаков С.М. Зарубежная криминология. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 1997. С. 128

¹⁰⁵ там же.

¹⁰⁶ Антонян Ю. М. Криминология. Москва: Юристъ, 2004. С. 65.

skyrė nedaug dėmesio nusikalstamo elgesio fenomeno analizei, tačiau jo teorija turėjo daug pasekėjų. Z. Froido psichikos mechanizmai padėjo giliau suprasti nusikalstamo elgesio motyvaciją. Pavyzdžiui, perkėlimo mechanizmas padeda paaiškinti ištakas daugelio nemotyvuotų nusikaltimų, tame tarpe ir tuo atveju, kai žmonės keršija ne tam asmeniui, kuris padarė žalos, bet kitam, kaip taisyklė, silpnesniam¹⁰⁷.

Z. Froidas skyrė daug dėmesio sąmonės mechanizmų ir procesų tyrinėjimui ir būtent tokių tyrimų rezultatai padėjo nusikalstamo elgesio motyvacijos, priešasčių gilesniam supratimui. Daugelis Z. Froido išvadų buvo sėkmingai panaudotos konstruojant nusikalstamumo priešasčių teorijas, aiškinančias nusikalstamumo priežastis žmogaus psichikos ypatumais. Z. Froido nuomone, elgesys kinta dėl to, kad neadekvačiai reškiasi pagrindiniai poreikiai. Žmogaus elgesiui didelę įtaką daro biologiniai instinktai, iš kurių, kaip visiems yra žinoma, Z. Froidas ypač pabrėžė seksualinių potraukių bei agresijos vaidmenį ir jų slopinimo poveikį normaliai bei patologinei raidai¹⁰⁸.

Z. Froido išstūmimo mechanizmo pagrindu buvo sukurtos G. Sykes ir D. Matzos neutralizacijos teorijos. Šių teorijų esmė – psichologinės apsaugos mechanizmų, kurie sudaro kriminalinės motyvacijos pagrindą, giluminė analizė. Analogišką analizę padarė ir J. Kolemanas. Šie mokslininkai išskyrė tam tikrus neutralizacijos mechanizmus, kurie gali sąlygoti nusikalstamą elgesį. Pavyzdžiui, G. Sykes ir D. Matza išskyrė penkis neutralizacijos mechanizmus: žalos neigimas, atsakomybės neigimas, aukos neigimas, teisinimasis aukštesniais sumetimais, smerkiančiųjų pasmerkimas¹⁰⁹. Pažymėtina, kad šios teorijos buvo sėkmingai pritaikytos praktikoje ir auklėjamasis darbas atsižvelgiant į neutralizacijos mechanizmus padėjo padidinti atitinkamų nusikalstamumo prevencijos priemonių efektyvumą.

Psichoanalitinės metodikos buvo sėkmingai pritaikytos penitencinėse įstaigose, jos yra gan sėkmingai naudojamos ir mūsų dienomis.

Agresyvumas, žiaurumas ir kraujo troškimas – tai reiškiniai, su kuriais tradiciškai yra siejamas nusikalstamumas visuomenės sąmonėje. Agresijos reiškinio tyrinėjimui daug dėmesio skyrė Erikas Frommas (1900 – 1980) ir jo sociobiologinės destrukcijos teorija. Išėities tašku E. Frommo teorijoje yra nuostata apie žmogaus ir gyvūno palyginimo nekorektiškumą. E. Fromas teigia, kad žmogus tuo ir skiriasi nuo gyvūno, kad jis yra žudikas¹¹⁰.

Diferencijuotas agresijos fenomeno tyrimas leido E. Frommui įrodyti, jog žmoguje biologiškai užprogramuota yra tik gynybinė agresija. Tuo tarpu piktybinė agresija – destrukcija – tai

¹⁰⁷ Иншаков С.М. Зарубежная криминология. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 1997. С. 136.

¹⁰⁸ Žukauskienė R. Kriminalinio elgesio psichologija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. P. 114-115.

¹⁰⁹ Иншаков С.М. Зарубежная криминология. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 1997. С. 137-138.

¹¹⁰ Фромм. Э. Анатомия человеческой деструктивности. Москва: Республика, 1994. С. 15.

yra socialinis produktas. Tokios išvados turėjo didelę metodologinę įtaką visiems socialiniams mokslams, tame tarpe ir kriminologijai: jeigu piktybinė agresija nėra įgimta, reiškia, kad ji negali būti laikoma nepažabojama¹¹¹.

Išmokimo teorijos irgi priskiriamos prie psichologinių-psichiatriinių teorijų. Šios teorijos stengiasi paaiškinti elgesio pasikeitimus, atsirandančius laikui bėgant, siedamos aplinkos veiksnius, tokius kaip paskatų sąsajos ir paskatinimai, su tais procesais, kurie vyksta individo sąmonėje, tokie kaip potraukiai ir lūkesčiai¹¹².

H. J. Eysenckas tyrinėjo, kaip kai kurie asmenybės bruožai (neurotizmas, ekstraversija ir psichotizmas) yra susiję su asmens nusikalstamu elgesiu. Šis mokslininkas teigia, jog nusikaltėliai žino, kas yra teisinga ir neteisinga, dora ir nedora, bet pasirenka elgtis socialiai nepriimtiniu būdu. Jo manymu, tai, kad vieni žmonės daro nusikaltimus, o kiti – ne, paaiškinama sąžinės turėjimu arba neturėjimu. Jis teigia, kad individai išmoka elgtis vienaip arba kitaip per operantinį ir klasikinį sąlygojimą. Vaikas, pakartotinai baudžiamas už asocialų veiksma ir neįgyjantis tinkamos reakcijos (t.y. baimės, kad bus nubaustas pakartotinai), nepasimokys iš tos bausmės ir neišmoks tinkamai elgtis, t.y. nesusiformuos morali sąžinė. Tikimybė, kad susiformuos morali sąžinė, priklauso nuo daugybės veiksnių, pavyzdžiui, ar sąlygojanti patirtis yra ar jos nėra, ar netinkamas elgesys yra paskatinamas, ir ar tam asmeniui būdingas žemas smegenų žievės sužadavimo lygis. Jis taip pat nurodo, kad išmokimo procesas arba to proceso sutrikimas prisideda prie nusikalstamo elgesio pasireiškimo tikimybės¹¹³.

Aukščiau buvo aptartos antropologinės krypties nusikalstamumo priešasčių teorijos. Be abejo, tokių teorijų yra daugiau, nes kiekvienos teorijos autorius turi nemažai pasekėjų, sukuriančių naujesnių, patobulintų teorijų. Tačiau dėl darbo apimties, tiesiog neįmanoma apžvelgti nors ir trumpai, bet visas kaip šios, antropologinės, taip ir sociologinės krypties teorijas.

Sociologinės krypties teorijų skaičius ir populiarumas mūsų laikais yra žymiai didesnis, negu antropologinės krypties teorijų. Sociologinės krypties pradininkais laikomi A. Ketlė, G. Tardas, E. Diurkheimas. XX amžiuje labiausiai sociologinė kriminologija paplito JAV.

Pagrindinė sociologinės krypties teorijų idėja yra ta, jog nusikalstamumas – tai sociumo liga, o nusikaltimai – šios ligos simptomai (požymiai)¹¹⁴. Vieni sociologinės krypties atstovai mano, jog nusikalstamumas yra normalus, amžinas ir netgi būtinas, nors ir nepageidaujamas, reiškinys (E. Diurkheimas), kiti teigia, jog radikaliai pakeitus visuomeninių santykių pobūdį, visuomenė gali

¹¹¹ Иншаков С.М. Зарубежная криминология. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 1997. С. 155.

¹¹² Žukauskienė R. Kriminalinio elgesio psichologija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. P. 153.

¹¹³ Žukauskienė R. Kriminalinio elgesio psichologija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. P. 133.

¹¹⁴ Иншаков С. М. Криминология. Москва: Юриспруденция, 2000. С. 27.

atsikratyti šios ydos (E. Frommas)¹¹⁵. Taigi, sociologinės nusikalstamumo priežasčių teorijos įrodinėja, jog nusikalstamumą sąlygoja socialinė žmogaus aplinka.

Colvin ir Pauly išskiria šešias pagrindines sociologines nusikalstamumo priežasčių teorijas: išmokymo teorija (diferencijuotų asociacijų), įtampos teorija, kontrolės teorija, stigmatizacijos teorija, konflikto teorija ir radikaliosios kriminologijos teorija¹¹⁶. Šias teorijas mes toliau trumpai ir pakomentuosime.

Esminė visų įtampos teorijų idėja yra ta, jog nusikalstama veika yra labiau tikėtina tada, kai žmonės negali gauti tai, ko jie nori, teisėtu keliu. Negalėjimas gauti tą, ko jie nori, veda prie įvairių neigiamų emocijų – frustracijos, pykčio. Šios emocijos padidina tikimybę, jog bus padarytas nusikaltimas tam, kad gauti to, ko norima (pavyzdžiui, vagystė, kad įgyti pinigų), užpulti kitus žmones (pavyzdžiui, vandalizmas, smurto panaudojimas), arba pasiekti malonumo, pasijusti geriau pačiam (pavyzdžiui, neteisėtas narkotikų vartojimas)¹¹⁷.

E. Diurkheimo nuomone, tam, kad išsiaiškinti nusikalstamumo priežastis, būtina ištirti ne atskirų asmenų būseną, bet sąlygas, kuriose yra „socialinis kūnas“, nes grupė galvoja, jaučia, veikia visiškai kitaip, negu tai darytų atskiri jos nariai, jeigu jie būtų išskirti. E. Diurkheimo sukurtos socialinės dezorganizacijos teorijos pagrindinė idėja yra ta, kad visuomenės solidarumas apsprendžia daugelio socialinių procesų, tame tarpe ir nusikalstamumo, pobūdį. Solidarumo nebuvimas visuomenėje – tai yra tas faktorius, kuris generuoja nusikalstamumą¹¹⁸. Pasiremiant socialinės dezorganizacijos teorija, kuri buvo išplėtotą E. Diurkheimo pasekėjų, žmonių polinkio nusikalsti priežastis yra bendruomenės ryšių susilpnėjimas¹¹⁹.

Sociologinės ir kriminologinės E. Diurkheimo idėjos mūsų laikais yra ganėtinai populiarios visame pasaulyje, daro ženklų įtaką kriminologijos mokslui ir praktikai.

Gana populiari yra ir kita sociologinės krypties nusikalstamumo priežasčių teorija – anomijos teorija. Anomija – tai normų nebuvimo būseną atsirandanti tuomet, kai žmogaus viltys (jo vertybės) viršija realias jo galimybes jas įgyvendinti (socialinę padėtį)¹²⁰. Jos pradininku laikomas taip pat E. Diurkheimas, tačiau ši teorija turi ir nemažai pasekėjų, plėtojusių E. Diurkheimo iškeltas idėjas. Vienas iš tokių – R. Mertonas. Jo teorijos esmė – pagrindinė nusikalstamumo priežastis yra prieštaravimas tarp vertybių (tikslų), kurių siekimą skatina visuomenė, ir galimybių pasiekti tuos

¹¹⁵ Иншаков С. М. Криминология. Москва: Юриспруденция, 2000. С. 28.

¹¹⁶ Блэкборн Р. Психология криминального поведения. Санкт-Петербург: Питер, 2004. С. 112.

¹¹⁷ Wright A. R., Miller J. M. Encyclopedia of criminology. New York London: Routledge, 2005. V. 3. P. 1588.

¹¹⁸ Иншаков С.М. Зарубежная криминология. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 1997. С. 110.

¹¹⁹ Шнайдер Г. Й. Криминология. Москва: Прогресс, 1994. С. 272.

¹²⁰ Abramavičius A., Andruškevičius A., Bakševičienė R. ir kt. Namų advokatas. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002. P. 39.

tikslus laikantis visuomenėje įtvirtintų taisyklių. Šis prieštaravimas lemia tai, kad žmogus, nesugebėjęs gauti vertybių pagal visas taisykles, pradeda neigti tas taisykles ir siekia gauti jas bet kokia kaina¹²¹.

Maždaug tuo pat metu (XX amžiaus pirmoje pusėje) pasirodė Torstono Sellino darbas „Kultūrų konfliktas ir nusikalstamumas“. R. Mertonas išanalizavo konfliktą tarp kultūrinių vertybių ir galimybių jas pasiekti, tuo tarpu T. Sellinas kaip kriminogeninį faktorių išnagrinėjo konfliktą tarp skirtingų visuomenių kultūrinių vertybių. T. Sellino kultūrų teorijos esmė yra tame, kad skirtingi požiūriai į gyvenimą, įpročiai, mąstymo ir elgesio stereotipai, skirtingos vertybės apsunkina žmonių tarpusavio supratimą, tarpusavio užuojautą, gali sukelti įniršį kitų kultūrų atstovų atžvilgiu¹²².

T. Sellino kultūrų teorijos pagrindu A. Kohenas 1955 metais sukūrė subkultūrų koncepciją. Jis dar labiau sumažino socialinės grupės mastą ir išnagrinėjo kriminalinių susivienijimų kultūrinių vertybių ypatumus. Jo teigimu, šiose mikrogrupėse formuojasi savo minikultūros (požiūriai, įpročiai, stereotipai, normos, teisės ir pareigos ir pan.) – tai ir vadinama subkultūra. Kaip taisyklė, kriminalinė subkultūra yra prieštaravimo santykiyje su visuomenėje vyraujančiomis vertybėmis¹²³. Dažniausiai tai, kas draudžiama „normalioje“ visuomenėje, yra pagirtina kriminalinėje subkultūroje. Patekdamas į tam tikrą subkultūrą, priimdamas jos vertybes, žmogus kaip ir atmeta visuomenėje pripažįstamas vertybes, o tai dažniausiai sąlygoja nusikalstamos veikos padarymą.

T. Sellino įtakoje Frenkas Tannenbaumas sukūrė stigmatizacijos (etikečių) teoriją. Prie šios teorijos plėtojimo prisidėjo taip pat ir Edvardas Lemertas, Hovardas Beckeris. Šios teorijos pagrindinė idėja - viena reikšmingiausių nusikalstamumo priežasčių yra netinkamas visuomenės reagavimas. Žmogus, pažeidęs elgesio taisykles, sulaukia neigiamos visuomenės reakcijos, kuri sąlygoja išsižadėjimo jausmo atsiradimą, priešišką nusistatymą visuomenės atžvilgiu ir kaip taisyklė – naujo pažeidimo padarymą. Po antro pažeidimo padarymo žmogus sulaukia nuteisimo, o to pasekmė – stigmatizacija ir tolesnis žmogaus įsitvirtinimas nusikalstamame kelyje¹²⁴.

Prie sociologinės krypties nusikalstamumo priežasčių teorijų taip pat priskiriama Edvino Sutherlando diferencijuotų asociacijų teorija. Į savo teoriją E. Sutherlandas įvedė ir psichologinius elementus ir dėl šios priežasties nemažai mokslininkų šią teoriją priskiria prie antropologinės krypties nusikalstamumo priežasčių teorijų. Remiantis šia teorija, nusikalstamo elgesio yra išmokstama. Tačiau nusikalstamo elgesio išmokstama ne todėl, kad žmogus turi polinkį nusikalsti, bet todėl, kad kriminaliniai pavyzdžiai pasitaiko dažniau. Vaiko auklėjimui didelę įtaką turi

¹²¹ Иншаков С.М. Зарубежная криминология. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 1997. Р. 167.

¹²² Там же, С. 168.

¹²³ Там же, С. 169.

¹²⁴ Иншаков С.М. Зарубежная криминология. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 1997. С. 173.

diferencijuoti socialiniai ryšiai, kurie ir apsprendžia vaiko auklėjimą: jeigu jis auga respektabilioje visuomenėje, jis įsisavina teisėto elgesio standartus, tačiau jeigu jis palaiko ryšius su kriminaliniu pasauliu, atitinkamai įsisavina jo požiūrių ir elgesio standartus¹²⁵.

Diferencijuotų asociacijų teorija nepateikia atsakymų į daugelį klausimų ir kai kurių mokslininkų yra laikoma nepatikrinama¹²⁶. Ji sulaukia ir nemažai kritikos. Pavyzdžiui, tezė apie nusikalstamo elgesio išmokimo netinka situaciniams nusikaltėliams. Be to, ši teorija ignoroja individualius asmenybės ypatumus ir būdingą žmogui elgesio pasirinkimą: laisvą valią.

Apžvelgę kai kurias antropologinės bei sociologinės krypties nusikalstamumo priežasčių teorijas, galime pastebėti, kokią įvairovę nusikalstamumo priežasčių siūlo skirtingos teorijos. Kaip pažymi J. Bluvšteinas ir A. Dobryninas, nusikalstamumo priežasčių gausa suskirstė kriminologus į dvi stovyklas. Vienos stovyklos atstovai išeities tašku laiko tai, kad nusikaltėlio asmenybė yra (visiškai ar iš dalies) biologinės prigimties fenomenas. Kitos stovyklos atstovai, sugretindami faktorius, formuojančius nusikaltėlio asmenybę, pirmenybę teikia socialinės prigimties aplinkybėms, tuo pat metu atmesdami arba suveddami iki minimumo biologinių faktorių vaidmenį. Pirmieji kaltina oponentus vulgariuoju sociologizmu, kuris ignoroja išrenkamąją žmogaus elgesio prigimtį ir paverčia ją aplinkos aplinkybių paprasta funkcija. Tačiau antrieji kaltina „biologistus“ redukcionizmu, t.y. bandymais nusikalstamą elgesį, kuris yra socialinis reiškiny, paversti žymiai paprastesniu biologiniu reiškiniu¹²⁷.

Mūsų laikais vargu ar galima surasti kriminologą ar kitokio mokslo atstovą, kuris teigtų, kad nusikalstamumo priežastys glūdi vien biologinėje žmogaus prigimtyje. Yra pripažįstama, kad nusikalstamas elgesys yra dviejų faktorių - biologinės žmogaus prigimties ir socialinės aplinkos - sąveikos rezultatas.

Socialinis atsiranda po biologinio, o biologinis, būdamas pirminiu, sukuria socialiniam natūralias prielaidas. Evoliucijos procese socialinis įveikia biologinio ribas ir šia prasme tampa nebiologiniu. Tačiau žmogus, tapdamas socialine būtybe ir „išsiskirdamas“ iš gamtos, nenustoja būti biologine būtybe, t.y. šis išsiskirimas nėra absoliutus, jis yra santykinis. Tuo pat metu socialinis (asmenybė), įgydamas savarankiškumą, irgi negali egzistuoti be biologinės formos¹²⁸.

Teorijų, nusikalstamumo priežastimis įvardijančių socialinius bei kultūrinius procesus, ribotumas pasireiškia tame, jog iš tikrųjų žmonės, gyvenantys vienodomis aplinkos sąlygomis,

¹²⁵ Иншаков С.М. Зарубежная криминология. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 1997. С. 179.

¹²⁶ Блэкборн Р. Психология криминального поведения. Санкт-Петербург: Питер, 2004. С. 114.

¹²⁷ Блувштейн Ю., Добрынин А. Основания криминологии: опыт логико-философского исследования. Минск: Университетское, 1990. С. 11.

¹²⁸ Бурлаков В. Н. Уголовное право и личность преступника. Санкт-Петербург: Издательский дом Санкт-

Петербуржского государственного университета, 2006. С. 15.

vystosi nevienodai¹²⁹. Todėl tiesiog neįmanoma nepripažinti aplinkybės, jog individualūs skirtumai, atsirandantys ankstyvajame vystimosi etape, apsprendžia socialinės aplinkos įtaką.

Įvertinant biologinių ir socialinių faktorių įtaką nusikalstamo elgesio formavimuisi ir, atitinkamai, nusikaltimo padarymui, būtina pažymėti, jog nei vienas iš tų faktorių automatiškai nelemia nusikaltimo padarymo. Atskirai paimti nei socialiniai, nei biologiniai, nei psichologiniai veiksniai nelemia nusikaltimo padarymo. Tik jų kompleksas gali būti nusikaltimo padarymo priežastimi.

Kiekvieno žmogaus socialinė programa, kuri yra užprogramuota išorės pasaulio, „persilaužo“ per žmogaus intelektą, juntamąją-emocinę sferą, palaipsniui tampa asmenybės vidiniu turiniu. Biologinis pradas žmoguje yra tarsi fiziologinis pagrindas asmens socialinės būties vystimuisi¹³⁰.

Apibendrinant, aiškinantys nusikalstamumo priežastis, būtina prisiminti, kad žmogus yra biologinė būtybė, tačiau jis vystosi ne socialiniame vakuume, o visuomenėje, kitų žmonių ir įvairių socialinių reiškinių įtakoje.

3.2. Socialinės determinacijos lygiai ir nusikalstamumo priežasčių teorijos

Nusikalstamumo priežastingumo kompleksas yra labai sudėtingas. Jį būtina nagrinėti įvairiais aspektais tam, kad susidarytų pilnas vaizdas apie nusikalstamumo priežastis.

Šioje darbo dalyje mes nagrinėsime nusikalstamumo priežasčių teorijas asmens elgesio socialinės determinacijos lygių aspektu.

Žmogaus elgesys konkrečioje situacijoje priklauso nuo daugelio objektyvių aplinkybių, faktorių bei asmens subjektyvios pusės elementų.

Pagal socialinį reikšmingumą nusikalstamumo priežastys gali būti nagrinėjamos šiais trimis lygmenimis:

1. visos visuomenės;
2. atskirų kolektyvų, mažų žmonių grupių;
3. atskirų individų¹³¹.

¹²⁹ Блэкборн Р. Психология криминального поведения. Санкт-Петербург: Питер, 2004. С. 139.

¹³⁰ Кузнецова Н. Ф., Лунеев В. В. Криминология. Москва: Волтерс Клувер, 2005. С. 123.

¹³¹ Бурлаков В. Н. Уголовное право и личность преступника. Санкт-Петербург: Издательский дом Санкт-Петербургского государственного университета, 2006. С. 30.

Pirmasis lygis – visuomenė – yra pats bendriausias ir aukščiausias. Čia yra akcentuojama visuomenės deformacija visumoje, vienu ar kitu visuomenės sferų deformacija. Atitinkamai, nusikalstamumo priežastys, glūdinčios šiame socialinės determinacijos lygyje, vadinamos bendrosiomis nusikalstamumo priežastimis.

Antrajame lygmenyje – socialinėje grupėje – kalbama apie atskirų socialinių grupių, arba kitaip – mikroaplinkos - gyvenimo būdo deformaciją. Nusikalstamumo priežastys, esančios šiame lygyje, vadinamos specialiosiomis arba ypatingosiomis priežastimis.

Trečiasis socialinės determinacijos lygis yra pati žmogaus asmenybė. Šiuo atveju individualios nusikalstamumo priežastys kyla iš asmenybės sąmonės ir gyvenimo būdo deformacijos.

Individualaus lygio nusikaltėlio asmenybės pažinimo ir įvertinimo specifika pasireiškia tame, jog čia kartu su socialiniais požymiais yra apibendrinami ir psichofiziniai požymiai, tuo tarpu kai pirmuose dvejuose lygiuose dėmesys yra skiriamas pagrindė socialiniams asmenybės požymiams¹³².

Nekyla abejonių, kad nusikalstamumo priežasčių reikia ieškoti ne viename iš paminėtų socialinės determinacijos lygių, bet reikia žiūrėti kompleksiskai, apimant visus lygius. Tai yra būtina daryti todėl, kad, kaip jau buvo minėta, tie patys veiksniai veikia visoje visuomenėje, tačiau jų veikimas konkrečiam asmeniui pasireiškia individualiai. Pavyzdžiui, kaip viena iš nusikalstamumo priežasčių yra minima miestų urbanizacija. Ši nusikalstamumo priežastis priskiriama prie pirmojo socialinės determinacijos lygio – visuomenės lygio. Tačiau vykstant miestų urbanizacijai toli gražu ne visi žmonės pradeda daryti nusikaltimus.

Nusikalstamumo priežasčių teorijas galima sąlyginai suskirstyti į tris grupes priklausomai nuo to, kokiame socialinės determinacijos lygyje atsiduria jų aiškinamos nusikalstamumo priežastys. Tai dar kartą patvirtina teiginį, kad negalima susitelkti tik ties viena teorija siekiant išsiaiškinti nusikalstamumo priežastis. Nusikalstamumo priežasčių teorijos tik iš vienos ar kitos pusės paaiškina nusikalstamumo, kaip socialinio reiškimo, priežastis.

Pradėsime nuo aukščiausio – visuomenės – lygio. Kiekvienas iš mūsų gyvena visuomenėje ir būtent mes visi kartu šią visuomenę ir sudarome. Visuomenės lygyje veikia pačios bendriausios nusikalstamumo priežastis. Jos veikia visus visuomenės narius, tačiau jų veikimas kiekvienam atskirai jau priklauso ir nuo įvairių aplinkybių, esančių kituose lygiuose. Taip yra todėl, kad jeigu tokių faktorių veikimas pasireikštų vienodai visiems visuomenės nariams, kitų lygių ir nebereikėtų –

¹³² Бурлаков В. Н. Уголовное право и личность преступника. Санкт-Петербург: Издательский дом Санкт-Петербургского государственного университета, 2006. С. 30.

juk tokiu atveju visi žmonės, veikiami tų pačių aplinkybių, elgtųsi vienodai ir jų elgesio paaiškinimui užtektų visuomenės lygio priežasčių. Tačiau taip nėra. Skirtingos aplinkybės skirtingus visuomenės narius veikia skirtingai, nors mes ir neneigiam esant tam tikriems panašumams.

Prie visuomenės lygiu aiškinančių nusikalstamumo priežastis nusikalstamumo priežasčių teorijų, manytume, reikėtų priskirti tokias, kaip socialinės dezorganizacijos, įtampos, kultūrų, anomijos ir pan. teorijos. Šios nusikalstamumo priežasčių teorijos aiškina priežastis bendrajame lygyje – visuomenėje. Jos paprastai neatsižvelgia į tam tikrus socialinių grupių ar, juo labiau, konkretaus individo, ypatumus. Pavyzdžiui, įtampos teorija kaip nusikalstamumo priežastį nurodo įtampos santykį, kuriame yra žmogus. Ta įtampa yra visoje visuomenėje, ją jaučia kiekvienas visuomenės narys. Kita teorija – socialinės dezorganizacijos – nusikalstamumo priežastimis laiko visuomenės socialinę dezorganizaciją, t.y. socialinių ryšių susilpnėjimas, visuomenės sutelktumo mažėjimas, visuomenės homogeniškumo išnykimas. Kaip matome, čia vėl yra kalbama apie nusikalstamumo priežastis tik aukščiausiam visuomenės lygyje – mažėja visos visuomenės sutelktumas, socialiniai ryšiai, nyksta homogeniškumas. Taigi, socialinės dezorganizacijos teorija vėlgi nagrinėja tik visą visuomenę bendrai veikiančias nusikalstamumo priežastis.

Šio lygio nusikalstamumo priežastys yra ganėtinai abstrakčios, tačiau dėl to jų reikšmė, atitinkamai ir nusikalstamumo priežasčių teorijų, nėra nesumažėja. Norint sukurti efektyvias nusikalstamumo prevencijos priemones, būtina yra teorinė, patvirtinta praktiniais tyrimais, žinių bazė apie nusikalstamumo priežastis. Nusikalstamumo priežastingumo kompleksas, kaip jau buvo minėta, yra labai sudėtingas, apimantis skirtingus lygius. Praktiškai būtų labai sunku kaupti ir analizuoti visų atskirų nusikalstamų veikų padarymo priežastis tam, kad kurti efektyvias prevencijos priemones. Todėl ruošiant, kuriant nusikalstamumo prevencijos programas, konkrečias priemones, dažniausiai analizuojamos būtent bendrosios nusikalstamumo priežastys, t.y. visuomenės lygio nusikalstamumo priežastis.

Antrasis žmogaus elgesio socialinės determinacijos ir, atitinkamai, nusikalstamumo priežasčių teorijų lygmuo yra socialinė grupė. Socialinė grupė paprastai aiškinama kaip tam tikra žmonių grupė, kuriuos vienija bendri interesai, norai, ketinimai ir pan. Pavyzdžiui, atskiros socialinės grupės yra šeima, mokykla, draugai ir t.t. Turbūt niekas neabejoja socialinės grupės įtaka asmens elgesiui. Praleisdamas daug laiko vienoje ar kitoje socialinėje grupėje, asmuo perima jos elgesio standartus, tam tikrus požiūrius, įpročius.

Prie socialinės grupės lygmens nusikalstamumo priežasčių teorijų, manytume, galima priskirti tokias teorijas kaip išmokimo, diferencijuotų asociacijų, subkultūrų, stigmatizacijos teorijas. Išmokimo teorija akcentuoja tai, kad konkretus asmens elgesys siejamas su pasirinkimų iš asmeniui

žinomų elgesio variantų. Paprastai tam tikrų elgesio standartų išmokstama iš aplinkos, todėl mes ir priskyrimė šią teoriją prie socialinio lygio teorijų. Tačiau turint omeny, kad pats išmokimo procesas yra sietinas su pačiu asmeniu, o ne socialine grupe, ši teorija gali būti priskiriama ir prie individualaus lygio teorijų. Pagal šia teorija, nusikalstamo elgesio mes išmokstame, ir išmokstame dažniausiai iš aplinkos, t.y. iš asmenų, su kuriais mes bendraujame.

Diferencijuotų asociacijų teorija laikoma sukurta E. Sutherlando knygoje „Kriminologijos principai“. Šios teorijos metodologinę bazę sudarė socialinė psichologija kaip mokslas apie mažas socialines grupes. Teorijoje buvo bandoma paaiškinti negatyvaus elgesio modelių įsisavinimo mechanizmą¹³³. Nusikaltimai visuomenėje atgaminami kaip rezultatas ryšių tarp atskirų žmonių ir žmonių grupių su nusikalstamo elgesio modeliais. Kuo tvirtesni ir dažnesni šie ryšiai, tuo didesnė galimybė, jog žmogus taps nusikaltėliu.

Subkultūrų teorija jau konkrečiai akcentuoja tai, kad visuomenėje yra tam tikros subkultūros, kuriose vyrauja dažnai skirtingos nei visoje visuomenėje vertybės ir elgesio standartai. Subkultūra – tai visuomeninio elgesio ir vertybių sistema, egzistuojanti atskirai nuo vyraujančios visuomenėje elgesio ir vertybių sistemos ir visgi esanti centrinės sistemos dalimi¹³⁴. Šias subkultūras mes kitaip galime vadinti ir socialinėmis grupėmis, nes subkultūros irgi vienija žmones tam tikrų požiūrių ir vertybių pripažinimo bendrumu. Tarp žmonių, priklausančių šioms subkultūroms ir kitos visuomenės dalies egzistuoja tam tikra įtampa dėl skirtingų požiūrių, vertybių, elgesio normų ir pan. Taigi, šiuo atveju vėl nusikalstamumo priežastys aiškinamos socialinės grupės lygiu.

Dar viena teorija, kurią mes priskirtume prie socialinės grupės lygio yra stigmatizacijos („etikečių“) teorija. Šiuo atveju tam tikrą socialine grupe galime laikyti recidyvistus. Stigmatizacijos teorija pagrįde paaiškina recidyvinio nusikalstamumo priežastis. Recidyvistai yra atskira socialinė grupė, kuriems kita visuomenės dalis „klijuoja etiketes“, kurios ilgainiui tampa naujų nusikalstamų veikų padarymo priežastimis.

Žemiausiais socialinės determinacijos lygmuo yra individualus (asmenybės). Pažymėtina, kad jis yra vienas svarbiausių, nes dažniausiai nuo individualių asmens savybių priklauso padarys jis nusikalstamą veiką konkrečioje situacijoje, susiklosčius tam tikroms aplinkybėms, ar nenusižengs teisės normoms. Asmenybės socialinės determinacijos lygmenyje kalba eina apie konkrečios asmenybės bruožus ir ypatumus. Prie šio lygmens nusikalstamumo priežasčių teorijų priskiriamos tokios, kaip psichoanalitinės, neutralizacijos, sociobiologinės destrukcijos teorijos.

¹³³ Под редакцией Бурлакова В. Н., Сальникова В. П. Криминология XX век. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2000. С. 75.

¹³⁴ Шнайдер Г. Й. Криминология. Москва: Прогресс, 1994. С. 284.

Konkrečią asmenybę formuoja visuma tiek biologinių, tiek socialinių veiksmų. Grynai biologinės krypties (pavyzdžiui, protinio atsilikimo, genetinės teorijos) teorijoms mūsų laikais praktiškai praradus populiarumą ir palaikymą, svarbiausiomis mes laikytume psichoanalitinės, neutralizacijos ir sociobiologinės destrukcijos nusikalstamumo priežasčių teorijas. Jų pateikiamos nusikalstamumo priežastys yra susijusios su konkrečia asmenybe – su individo psichikos ypatumais, charakterio bruožais. Juk toje pačioje situacijoje vienas žmogus susivaldytų, o kitas, agresyvesnio, impulsyvesnio charakterio žmogus, gali padaryti nusikalstamą veiką. Italų rašytojas Čezarė Pavezė teisingai pastebėjo, kad savižudžiai – tai nedrąsūs žmogžudžiai. Kitaip tariant, esant tai pačiai konfliktinei situacijai, „nedrąsus“ nužudys save, o „drąsus“ – kitą žmogų. Tai, kaip pasielgs vienas ar kitas konkretus individas esant tam tikroms aplinkybėms (pavyzdžiui, esant socialinei dezorganizacijai) didžia dalimi priklauso nuo asmenybės ypatumų kompleksu: charakterio, temperamento, intelektualinių, valinių, emocinių ypatumų, socializacijos sąlygų, auklėjimo, išsilavinimo lygio ir pan.¹³⁵

Apibendrinant, pažymėtina, kad norint visapusiškai išnagrinėti nusikalstamumo priežastis, būtina kompleksiškai nagrinėti skirtingų socialinės determinacijos lygių nusikalstamumo priežasčių teorijas, neteikiant pirmumo nei vienam iš lygių. Apsiribojimas tik kokią nors viena nusikalstamumo priežasčių teorija, gali sąlygoti iškreiptą nusikalstamumo priežasčių vaizdą.

3.3. Bendrosios ir specialiosios nusikalstamumo priežasčių teorijos

Kaip jau buvo minėta aukščiau, nusikalstamumo priežasčių teorijos gali būti skirstomos į bendrąsias ir specialiąsias.

Bendrosios nusikalstamumo priežasčių teorijos stengiasi paaiškinti viso nusikalstamumo bendrai paėmus priežastis, t.y. šiuo atveju neturi reikšmės, kokios rūšies nusikalstama veika padaryta – ar tai nužudymas, ar vagystė, ar išžaginimas, ar sukčiavimas. Tokiu atveju ieškoma viso nusikalstamumo, kaip socialinio reiškinių, priežasčių.

Prie bendrųjų nusikalstamumo priežasčių teorijų priskiriamos daugelis mūsų aukščiau aptartų antropologinės ir sociologinės krypties nusikalstamumo priežasčių teorijų, t.y. genetinės, protinio atsilikimo, anomijos, sociobiologinės destrukcijos, diferencijuotų asociacijų ir t.t. Šios teorijos aiškina viso nusikalstamumo, kaip reiškinių, priežastis ir jų siūlomi teiginiai gali būti

¹³⁵ Гилинский Я. Объяснение преступности. // Предупреждение преступности// Криминологический журнал: Казахстанская криминологическая ассоциация. 2002, № 2, стр. 79-85 // [http://sartraccs.sgap.ru/Pub/gilinsky\(10-03-06\).htm](http://sartraccs.sgap.ru/Pub/gilinsky(10-03-06).htm) (Prisijungimo laikas: 2007-07-14).

pritaikyti bet kurios rūšies nusikalstamos veikos padarymo priežastims paaiškinti. Nenorėdami kartotis, dabar neaptarinėsime bendrąsias nusikalstamumo priežasčių teorijas. Norėtume pažymėti tik tai, kad šios teorijos laikomos universaliomis ir pritaikomomis bet kurios rūšies nusikalstamumo priežasčių paaiškinimui.

Tuo tarpu specialiosios nusikalstamumo priežasčių teorijos aiškina tik atskirų nusikalstamumo rūšių priežastis. Šiuo atveju akcentuojama tai, kad skirtingų rūšių nusikalstamumui būdingos skirtingos, savitos priežastys – vienos nusikalstamumo priežastys būdingos nepilnamečių nusikalstamumui, kitos – suaugusiųjų, vienos sąlygoja turtinį nusikalstamumą, o kitos – smurtinį ir t.t.

Reikėtų pažymėti, kad specialiosios nusikalstamumo priežasčių teorijos dažniausiai plėtoja bendrąsias teorijas bei pritaiko jas konkrečiai nusikalstamumo rūšiai.

1961 m. buvo išleista R. Mertonio mokinio R. Klovardo bei jo bendradarbio L. Ohlino monografija „Nepilnamečių nusikalstamumas ir galimybės: jaunimo kriminalinių grupių teorija“. Šiuo atveju jie skyrė dėmesį konkrečiai nepilnamečių nusikalstamumui. Autoriai įtikinamai parodė, kad visuomenė, nurodydama jaunimui įvairias vertybes, mažai rūpinasi tuo, ar šių vertybių pasiekimas yra realus daugeliui jaunimo. Realybėje įgyvendinti teisę į šias vertybes teisėtu būdu gali tik nedaugelis. Kiti gi priversti rodyti „vikrumą“ – pažeidinėti moralės ir teisės normas. Kai jauni žmonės iš idealaus pasaulio, sukurto jų auklėtojų, patenka į realybę, jie pradeda jausti nusivylimą ir frustraciją. Tipinė reakcija į visą tai:

- vagių gaujų sukūrimas, kuriose turto vagysčių dėka jauni žmonės įgali gyventi kartu su visuomenėje vyraujančiais vartojimo standartais;
- susijungimas į agresyvias gaujas, kuriose jauni žmonės mažina įtampa, kylančią dėl neteisingumo visuomenėje, smurto aktų ir vandalizmo būdu;
- įstojimas į asocialias grupuotes, kur jauni žmonės, vartodami alkoholį, narkotikus, užsidaro siaurame bendraamžių rate, kuriame vyrauja tos pačios problemos, ir tokiu būdu bando užsidengti nuo juos supančio klastingumo ir veidmainystės¹³⁶.

Taigi, R. Klovardas bei L. Ohlinas pritaikė R. Mertonio kultūrų teoriją konkrečiai nusikalstamumo rūšiai – nepilnamečių nusikalstamumui. Pritaikant R. Mertonio teoriją buvo atsižvelgta į nepilnamečių, kaip nusikalstamų veikų subjektų, ypatumus – jų psichiką bei juos supančią aplinką.

¹³⁶ Иншаков С.М. Зарубежная криминология. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 1997. С. 167.

Nepilnamečių nusikalstamumo priežasčių nagrinėjimui skyrė dėmesio ir R. Regoli bei J. D. Hewitt. Jie suformulavo taip vadinamą diferencijuoto engimo teoriją. Mokslininkai įrodinėjo, kad nepilnamečių elgesio problemos, tame tarpe ir nusikalstamumas, alkoholio, narkotikų vartojimas, gali būti suprantamos kaip prisitaikymo reakcija į slegiančią socialinę situaciją, kurią sukuria suaugusieji. Slegianti socialinė situacija pasklinda nepilnamečių gyvenime: visi nepilnamečiai yra engiami ir tik dėl skirtingos engimo specifinės prigimties ir masto nepilnamečių patirtis skiriasi. Pasiremiant šia teorija, pagrindinė priemonė kovoti su tokiu nepilnamečiu engimu yra pakeisti suaugusiųjų požiūrį į nepilnamečius: nepilnamečiai nėra jų pavaldiniai ir nebūtina kontroliuoti juos ir versti paklusti visą gyvenimą¹³⁷.

Diferencijuoto engimo teorija yra ganėtinai jauna (2003 m. buvo publikuotas R. Regoli ir J. D. Hewitto darbas „*Delinquency in society*“), tačiau negalima pasakyti, kad teorija yra visiškai nauja. Šios teorijos sukūrimas, tiksliau – pritaikymas atskirai nusikalstamumo rūšiai, buvo įtakotas tokių mokslininkų darbų kaip E. Ferri, E. Sutherlandas.

Prie specialiųjų nusikalstamumo priežasčių teorijų priskiriama stigmatizacijos teorija, nes ši teorija pakankamai visapusiškai atskleidžia giluminius kriminalinio recidyvo mechanizmus¹³⁸. Remiantis šia teorija, kai individo poelgis pripažįstamas nusikaltimu, laipsniškai nuo neigiamo poelgio vertinimo pereinama prie neigiamo jį padariusio individo vertinimo. Tam individui primetamas naujas vaidmuo – nusikaltėlio, ir nuo šio momento pats individas pradeda galvoti apie save kitaip. Jis žino apie save „svarbiausią“: „aš esu nusikaltėlis“¹³⁹. Tokiu atveju jis atitinkamai pradeda ir elgtis, t.y. ir toliau nusikalsta.

„Etiketės“ paprastai „klijuojamos“ jau anksčiau nusikaltusiems asmenims. Stigmatizacijos teorija laikoma paaiškinančią recidyvinį nusikalstamumą, nes joje aiškinamos priežastys, dėl kurių daro naujas nusikalstamas veikas jau anksčiau nusikaltę asmenys, t.y. kalba eina apie recidyvistus.

Pažymėtina, kad konkrečios nusikalstamumo priežasčių teorijos buvo pritaikomos ir moterų nusikalstamumo priežasčių aiškinimuisi. Pavyzdžiui, netgi Č. Lombrozo bandė paaiškinti moterų nusikalstamumo priežastis pritaikydamas savo teoriją. Jo teigimu, moterys yra vaikiškos, pavydžios ir joms trūksta vyrų moralinio būdo. Kai šių moteriškų bruožų nėra, jos yra linkusios nusikalsti¹⁴⁰. Taigi iš esmės Č. Lombrozo bandė paaiškinti moterų nusikalstamumą biologiniais jų požymiais ir charakteristikomis.

¹³⁷ Wright A. R., Miller J. M. Encyclopedia of criminology. New York London: Routledge, 2005. V. 1. P. 398-400.

¹³⁸ Иншаков С.М. Зарубежная криминология. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 1997. С. 171.

¹³⁹ Justickis V. Kriminologija. 1 dalis. Vilnius: MRU Leidybos centras, 2001. P. 180.

¹⁴⁰ Wright A. R., Miller J. M. Encyclopedia of criminology. New York London: Routledge, 2005. V. 1. P. 560.

Apskritai į moterų nusikalstamumą buvo atkreiptas dėmesys XX amžiaus viduryje atsiradus feministinėms kriminologinėms teorijoms. Iki to laiko dažniausiai buvo nagrinėjamas vyrų nusikalstamumas ir jo priežastys, o su šių teorijų atsiradimu dabar nemažai dėmesio sulaukia ir moterų nusikalstamumas, bendrosios nusikalstamumo priežasčių teorijos pritaikomos ir atskirai moterų nusikalstamumui paaiškinti.

Be nusikalstamumo priežasčių teorijų, nagrinėjančių atskirų nusikalstamumo rūšių priežastis, egzistuoja teorijos, kurios aiškina atskirų nusikalstamų veikų rūšių priežastis (pavyzdžiui, išžaginimų, nužudymų padarymo priežastis ir pan.). Pažymėtina, kad tokios teorijos nėra visiškai naujos ta prasme, kad neiškelia naujų idėjų ir hipotezių aiškinantis nusikalstamumo priežastis, bet paprastai, kaip ir jau minėtos specialiosios nusikalstamumo priežasčių teorijos, aiškina atskirų nusikaltimų rūšių priežastis pasiremamos bendromis nusikalstamumo priežasčių teorijomis. Tokiais atvejais bendrųjų nusikalstamumo priežasčių teorijų postulatai pritaikomi, sukonkretinami aiškinantis atskirų nusikaltimų rūšių priežastis.

Kaip pavyzdį teorijų, aiškinančių atskirų nusikalstamų veikų priežastis, norėtume paminėti teorijas, aiškinančias išžaginimų priežastis. Išskiriamos tris pagrindinės išžaginimų priežastis aiškinančios teorijos: feministinės, socialinio išmokimo ir evoliucinė¹⁴¹. Feministinių teorijų šalininkai teigia, jog išžaginimas yra pagrindinis ginklas, kurį naudoja vyrai tam, kad nustatyti ir išlaikyti bendrą socialinį patriarchytą ir atskiro vyro viešpatavimą atskirai moteriai. Socialinio išmokimo teorija panaši į feministines teorijas tuo, kad abi teorijos pripažįsta, jog išžaginimas yra nulemtas vyrų ir moterų skirtingos seksualinės socializacijos. Tačiau skirtumas tarp šių teorijų yra tame, jog socialinio išmokimo teorija mažiau išryškina seksualinę politiką ir nelaiko žagintojus „normaliais“ vyrais. Pasiremiant socialinio išmokimo teorija, žagintojai yra deviantinės seksualinės socializacijos „aukos“. Tuo tarpu evoliucinė išžaginimų teorija palaiko požiūrį, jog prievartos seksualumas – tai yra vyrų adaptacija, numatyta natūraliosios atrankos¹⁴².

Apibendrinant, bendrosios nusikalstamumo priežasčių teorijos siekia išaiškinti bendrai viso nusikalstamumo priežastis, tuo tarpu specialiosios nusikalstamumo priežasčių teorijos koncentruojasi ties atskiromis nusikalstamumo rūšimis. Specialiųjų nusikalstamumo priežasčių teorijų pagalba, bendrųjų teorijų teiginiai sukonkretinami ir pritaikomi atskirų nusikalstamumo rūšių priežasčių paaiškinimui.

¹⁴¹ Wright A. R., Miller J. M. Encyclopedia of criminology. New York, London: Routledge, 2005. V. 2. P. 1394.

¹⁴² Ibid, P. 1396.

3.4. Nusikalstamumo priežasčių teorijų sugretinimas jų objektų pagrindu

Objektas (lot. *obijicio* – mesti priešais, laikyti priešais save) yra visa tai, į ką nukreiptos žmonių mintys, norai, veiksmai. Mokslo objektas yra ta tikrovė, kurią konkretus mokslas siekia pažinti ir praktiškai įvaldyti¹⁴³.

Taigi, nusikalstamumo priežasčių teorijų objektas yra visa tai, į ką nukreiptos šios teorijos. O šios teorijos yra nukreiptos į nusikalstamumo priežasčių atskleidimą, nes jomis siekiama pažinti tokio socialinio reiškimo kaip nusikalstamumas priežastingumą. Trumpiau tariant, nusikalstamumo priežasčių teorijų objektas yra tam tikros nusikalstamumo priežastys arba jų grupė.

Prof. V. Justickis teigia, kad nusikalstamumo priežasčių teorijas patogiausia yra skirstyti pagal jų objektą, t.y. tai, kam skiriama daugiausia dėmesio. Jis išskiria šešias nusikalstamumo priežasčių teorijų grupes pagal jų objektą¹⁴⁴, t.y.:

- 1.kriminalinės asmenybės teorijos;
- 2.socialinės kontrolės teorijos;
- 3.socialinės kontrolės neutralizacijos teorijos;
- 4.subkultūros teorijos;
- 5.socialinių normų struktūros teorijos;
- 6.socialinio konflikto teorijos.

Sąvoka „kriminalinė asmenybė“ kriminologinėje literatūroje kartais vartojama kaip sąvokos „nusikaltėlio asmenybė“ sinonimas. Kriminalinė asmenybė – tai asmens socialiai įgytų ar įgimtų pastovių savybių ir bruožų, parodančių jo vietą kriminalinėje aplinkoje, sistema. Kriminologinėje literatūroje nurodoma, kad kriminalinei asmenybei būdinga specifinė kriminalinė sąmonė, kuri gali būti apibūdinama kaip individo psichinių, valinių, mentaliteto savybių visuma, leidžianti jam visuotinai priimtina moralinių ir teisinių vertybių sistemai priešpriešinti alternatyvią normų ir vertybių sistemą¹⁴⁵.

Daugelio užsienio šalių kriminologijos vadovėliuose nepateikiamas nusikaltėlio asmenybės apibrėžimas, kadangi abejojama, ar tokia asmenybė yra, o jeigu ir pripažįstama, kad yra, tai nenusprendžiama, kokią praktinę naudą turi jos tyrimas. Tačiau tirti nusikaltėlio asmenybę yra būtina norint nustatyti konkretaus nusikalstamo elgesio priežastis¹⁴⁶.

¹⁴³ Vaišvila. A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2004. P. 26.

¹⁴⁴ Justickis V. Kriminologija. I dalis. Vilnius: MRU Leidybos centras, 2001. P. 144.

¹⁴⁵ Abramavičius A., Andruškevičius A., Bakševičienė R. ir kt. Namų advokatas. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002. P. 444.

¹⁴⁶ Ten pat, P. 586.

Į kriminalinės asmenybės teorijų grupę įtraukiamos tos nusikalstamumo priežasčių teorijos, kurių autoriai mano, kad nusikaltimo priežastys slypi individe, jo ypatumuose¹⁴⁷. Iš esmės, ši nusikalstamumo priežasčių grupė yra analogiška socialinės determinacijos asmenybės lygio grupės teorijoms. Čia yra akcentuojami tam tikri asmenybės ypatumai, kurie nulemia nusikalstamos veikos padarymą.

Kriminalinės asmenybės nusikalstamumo priežasčių teorijos nusikalstamų veikų padarymo priežastimis laiko individualias asmenybės savybes, pavyzdžiui:

- ✓ atavizmas – tai gana reti atvejai, kai atskiri individai turi požymių, kurie buvo būdingi mūsų laukiniams protėviams. Č. Lombrozo su šių požymių buvimu siejo nusikaltimo padarymo priežastis.
- ✓ didesnė nusikaltėlių ekstraversija. H. Eysenckas nusikalimų padarymo priežastimis laikė asmens impulsyvumą, nesugebėjimą valdytis.
- ✓ nervų sistemos nejautrumas (B. Mawsonas) ir kt.¹⁴⁸

Prie šios nusikalstamumo priežasčių teorijų grupės, manytume, galima taip pat priskirti H. Goddardo protinio atsilikimo teoriją, M. Shlappo hormoninės veiklos sutrikimų teoriją, E. Hutono kūno sandaros teoriją ir pan. Šios nusikalstamumo priežasčių teorijos taip pat nusikaltimų padarymo priežastis siejo su tam tikrais individo požymiais – ar su jo protinio išsivystymo lygiu, ar su individo hormoninės veiklos sutrikimais, ar su individo kūno sandara.

Iš esmės kriminalinės asmenybės nusikalstamumo priežasčių teorijų grupė apima visas grynai biologinio pobūdžio nusikalstamumo priežasčių teorijas, nes visose jose yra akcentuojami tam tikri individo ypatumai, kurie ir sąlygoja nusikalstamos veikos padarymą.

Kitos nusikalstamumo priežasčių teorijų grupės objektas yra socialinė kontrolė. Socialinės kontrolės teorijos kūrėjai manė, kad nusikalstamos veikos priežastis yra būtent tai, kas individui trukdo daryti nusikalstamas veikas. Pagrindinė jų idėja – natūralu, kad žmonės nori daryti nusikalstamas veikas¹⁴⁹.

Socialinė kontrolė – tai visuomenės ir socialinių grupių savireguliacijos mechanizmas, užtikrinantis kryptingą jų poveikį žmonių elgesiui siekiant sustiprinti tvarką ir stabilumą¹⁵⁰. Kitaip tariant, mūsų nagrinėjamos temos kontekste, socialinę kontrolę galima apibrėžti kaip tam tikrus socialinius mechanizmus, kurie sulaukia žmones nuo nusikalstamų veikų padarymo.

¹⁴⁷ Justickis V. Kriminologija. I dalis. Vilnius: MRU Leidybos centras, 2001. P. 152.

¹⁴⁸ Justickis V. Kriminologija. I dalis. Vilnius: MRU Leidybos centras, 2001. P. 146-147.

¹⁴⁹ Ten pat, P. 152.

¹⁵⁰ Abramavičius A., Andruškevičius A., Bakševičienė R. ir kt. Namų advokatas. Vilnius: MRU Leidybos centras, 2002. P. 775.

Socialinės kontrolės grupės nusikalstamumo priežasčių teorijos nusikalstamų veikų padarymą aiškina socialinių ryšių arba socializacijos proceso, kurie turi skatinti teisėtą elgesį, silpnumu, šio mechanizmo gedimu ar trūkumais. Socialinės kontrolės teorijos suteikia pirmenybę žmonių tarpusavio santykiams, išipareigojimams, vertybėms, normoms ir įsitikinimams, kurie turėtų paaiškinti kodėl žmonės nusikalsta arba nenusižengia teisei¹⁵¹. Šios krypties nusikalstamumo priežasčių teorijų pradininku laikomas E. Diurkheimas (anomijos teorija); vėliau jo teoriją toliau plėtojo kiti mokslininkai, pavyzdžiui, G. Shaw, H. McKay.

Socialinės kontrolės sistemos funkcionavimas visuomenėje – svarbus savarankiškas nusikalstamumo priežastingumo ir determinacijos faktorius, tačiau negalima pamiršti apie tai, jog jis yra išvestinis nuo socialinės aplinkos ir gyventojų bazinių charakteristikų¹⁵².

Socialinės kontrolės teorijos tapo prielaida kitos grupės – socialinės kontrolės neutralizacijos – teorijoms susiformuoti. Skirtumas tarp šių grupių teorijų yra tas, kad socialinės kontrolės teorijų autorių nuomone žmogus yra tik pasyvus socialinės kontrolės objektas, tuo tarpu socialinės kontrolės neutralizacijos teorijų kūrėjai teigia, kad žmogus reaguoja į socialinę kontrolę, veikia aktyviai¹⁵³. Taigi, pagrindinis skirtumas tarp šių dviejų nusikalstamumo priežasčių teorijų grupių yra požiūris į žmogų – jis yra tik pasyvus stebėtojas ar jis veikia aktyviai.

Socialinės kontrolės neutralizacijos teorijų esmė – yra tam tikri žmogaus sąžinės neutralizavimo mechanizmai, kurių pagalba žmonės, elgdamiesi nusikalstamai, pateisina savo tokį elgesį, suvokia jį kaip teisėtą.

Subkultūrų teorijos išsiskiria tam tikra prasme priešingu anksčiau paminėtų teorijų atžvilgiu požiūriu į nusikalstamumo priežastis. Subkultūrų teorijų kūrėjų teigimu, žmogus gali daryti nusikalstamas veikas ne todėl, kad nepripažįsta visuomenės vertybių, bet būtent todėl, kad pripažįsta vertybes ir jų paiso¹⁵⁴. Prie šios grupės nusikalstamumo priežasčių teorijų priskiriamos W. Millerio žemiausios klasės kultūros teorija, F. Wolfgango prievartos subkultūros teorija, E. Banfieldo nusikaltimų potencialo teorija ir pan.

Subkultūrų grupės teorijos nusikalstamumo priežastimi įvardija prieštaravimą tarp visuomenės ir atskirų socialinių grupių vertybių. Paisydamas socialinės grupės, kuriai asmuo priklauso, vertybes, jis tuo pačiu pažeidžia kitos visuomenės dalies vertybes.

¹⁵¹ Wright A. R., Miller J. M. Encyclopedia of criminology. New York London: Routledge, 2005. V. 3. P. 1539.

¹⁵² Алексеев А., Артамонов А., Ахметшин Х. и др. Российская криминологическая энциклопедия. Москва: НОРМА - ИНФРА-М, 2000. С. 670.

¹⁵³ Justickis V. Kriminologija. I dalis. Vilnius: MRU Leidybos centras, 2001. P. 157.

¹⁵⁴ Ten pat, P. 166.

Dar viena nusikalstamumo priešasčių teorijų grupė pagal teorijų objektą yra socialinių normų struktūros teorijos. Socialinės normos – tai elgesio taisyklės, kurios skirtos žmonių tarpusavio santykių norminimui (reguliavimui) ir kurių vykdymas garantuotas santykio dalyvių abipuse nauda, taip pat valstybinio ar visuomeninio poveikio priemonėmis¹⁵⁵.

Šių teorijų pagrindinė idėja – nusikalstamumo priešastis yra konfliktas tarp visuomenės propaguojamų tikslų ir tų tikslų pasiekimo taisyklių. Visuomenė formuoja tam tikras normas-tikslus ir normas-priemones. Jeigu jos formuojamos ne kartu, jos gali ir nesutapti. Tokioje situacijoje individai turi spręsti į ką reikia labiau orientuotis – į normas-tikslus ar normas-priemones. Šios grupės krypties teorijų pradininku laikomas R. Mertonas, kurio pasekėjai toliau plėtojo socialinių normų struktūros teoriją.

Socialinio konflikto teorijos remiasi prielaida, kad visuomenė apskritai neturi nuomonės, ką reikia vadinti nusikaltimu¹⁵⁶. Nusikaltimo apibrėžimo klausimas yra diskutuotinas ir laimi dažniausiai tas, kuris turi daugiau valdžios.

Socialinis konfliktas – tai skirtingų, tarpusavyje sąveikaujančių socialinių sistemų, turinčių skirtingas vertybes, tikslus ir interesus, kuriuos jie bando realizuoti priešingos konflikto pusės atitinkamų parametrų pakeitimo sąskaita, egzistavimo būdas¹⁵⁷. Trumpiau tariant, konfliktas – tai kova arba ginčas.

Socialinio konflikto nusikalstamumo priešasčių teorijų grupės pradininku laikomas G. Voltas. Nagrinėdamas jaunimo nusikalstamumą, G. Voltas teigia, kad jaunimas ir suaugusieji skirtingai interpretuoja nusikaltimo sampratą – kas suaugusiųjų bus palaikyta nusikaltimu, jaunam žmogui tai gali būti tik išdykavimas.

Socialinio konflikto nusikalstamumo priešasčių teorijos nusikalstamumo priešastimi atitinkamai laiko socialinį konfliktą. Įstatymus kuria turtingieji ir galingieji, kad skriaustų vargšus. Pagal šios grupės teorijas, būtent šitas konfliktas yra nusikalstamų veikų padarymo priešastis.

Apžvelgę visas nusikalstamumo priešasčių grupes, kurios buvo išskirtos pagal nusikalstamumo priešasčių teorijų objektą, matome, kad šis skirstymas yra ganėtinai funkcionalus. Jis apima praktiškai visas nusikalstamumo priešasčių teorijas ir kiekviena iš jų turi savo vietą sistemoje lygia greta su kitomis teorijomis.

Nusikalstamumo priešasčių teorijų suskirstymas į grupes pagal objektą padeda atrasti tą bendrą skirtingų teorijų visumoje ir nesusipainioti jų gausybėje.

¹⁵⁵ Vaišvila A. Teisės teorija. Antrasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2004. P. 256.

¹⁵⁶ Justickis V. Kriminologija. I dalis. Vilnius: MRU Leidybos centras, 2001. P. 177.

¹⁵⁷ Алексеев А., Артамонов А., Ахметшин Х. и др. Российская криминологическая энциклопедия. Москва: НОРМА - ИНФРА-М, 2000. С. 671.

Šiuolaikinėje kriminologijoje yra labai daug įvairių nusikalstamumo priežastis bandančių paaiškinti teorijų ir yra labai sunku susiorientuoti šiame nusikalstamumo priežasčių teorijų chaose. Būtent todėl tokie nusikalstamumo priežasčių teorijų skirstymai į tam tikras grupes palengvina darbą, kai siekiama visapusiškai išanalizuoti nusikalstamumo priežastis.

3.5. Nusikalstamumo priežasčių teorijos ir nusikalstamo elgesio mechanizmas

Detaliau išnagrinėjus kai kurias nusikalstamumo priežasčių teorijas, turėjo susiformuoti tam tikras supratimas, kodėl žmonės nusikalsta. Tačiau lieka neatsakyti kiti su tuo susiję klausimai, pavyzdžiui, – kodėl žmogus, turėdamas visą „puokštę“ antvisuomeninių bruožų, visgi nenusikalsta. Į šį klausimą nusikalstamumo priežasčių teorijos neatsako.

Norint visapusiškai išnagrinėti nusikalstamumo priežastis, būtina analizuoti ne tik nusikalstamumo priežasčių teorijas, bet ir nusikalstamo elgesio mechanizmą. Paaiškinsime kodėl tai yra būtina padaryti.

Nusikalstamumas yra tipiškas stichinis procesas, tai sudėtingas reiškinys ir, atsižvelgdami į tai, kad jį sudaro įvairūs nusikaltimai, manytume, kad nusikalstamumo priežastis tikslingiausia pradėti nagrinėti nuo individualaus elgesio procesų, nuo atskirų nusikalstamų veikų priežasčių.

Išnagrinėti nusikalstamumo priežastis galima tik konkrečių nusikalstamų veikų priežasčių analizės pagrindu. Tai, kas dažniausiai būna atskirų nusikalstamų veikų priežastimis ir sąlygomis, paprastai ir yra vadinama nusikalstamumo priežastimis. Atitinkamai, prieš nusikalstamumo priežasčių nagrinėjimą yra būtina:

1. nusikalstamo elgesio mechanizmo analizė;
2. įvairių nusikalstamų veikų priežasčių ir sąlygų apibendrinimas;
3. jų klasifikacija.

Nusikalstamo elgesio mechanizmo analizės pagrindinis tikslas yra suprasti, kodėl žmogus tampa nusikaltėliu, iš kokių etapų susideda jo „transformacija“ į žudiką, plėšiką ir pan.¹⁵⁸

Nusikalstamumo priežasčių teorijos paprastai paaiškina bendrai nusikalstamumo priežastis. Net ir specialiosios nusikalstamumo priežasčių teorijos, aiškinančios atskirų nusikalstamumo rūšių priežastis, pateikia tik bendras priežastis, kurios kartais skamba labai abstrakčiai. Pavyzdžiui, R. Mertonas, kaip jau buvo minėta, sukūrė kultūrų teorija, kurioje jis nusikalstamumo priežastis aiškina kaip prieštaravimą tarp žmonių poreikių ir tų poreikių patenkinimo realių galimybių. Ši teorija dar

¹⁵⁸

Иншаков С. М. Криминология. Москва: Юриспруденция, 2000. Р. 53.

vadinama įtampos teorija¹⁵⁹. Pasitelkus šią teoriją ir bandant paaiškinti konkrečios nusikalstamos veikos priežastis, pavyzdžiui, kai vyras nužudė žmoną buitinio konflikto metu, bus teigiama, kad nusikaltimo priežastimi yra to vyro įtampos būseną dėl jo poreikių ir jų patenkinimo galimybių neatitikimo. Nesiginčysime, kad tai yra galimas nusikaltimo padarymo priežasčių aiškinimas, tačiau būtina pažymėti, kad toks aiškinimas yra labai abstraktūs ir menkai padeda norint suprasti, kodėl būtent tas žmogus padarė būtent tą konkretų nusikaltimą.

Taigi, norint išsiaiškinti nusikalstamumo, tiksliau – konkrečių nusikalstamų veikų, priežastis – vien nusikalstamumo priežasčių teorijų išmanymo nepakanka. Nusikalstamos veikos padarymą sąlygoja daugelis įvairių veiksnių, faktorių, aplinkybių, tačiau ne tik objektyvių, bet ir subjektyvių. Esant toms pačioms aplinkybėms ir veikiant tiems patiems faktoriams, t.y. analogiškoje situacijoje, vienas žmogus nusikalsta, o kitas nenusižengia teisės normoms. Tokiu būdu mes prieiname prie dar vieno kriminologijos mokslo termino – „nusikalstamo elgesio mechanizmas“.

Nusikalstamo elgesio mechanizmu vadinama objektyvių (situacinių) ir subjektyvių (asmeninių) veiksnių, tiesiogiai paskatinusių padaryti nusikaltimą, visuma ir jų sąveika¹⁶⁰. Tai yra aplinkybės, įvykiai, asmens jausmai, pojūčiai, mintys ir t.t., kurie prisideda prie nusikaltimo padarymo. Nusikalstamo elgesio mechanizmą sudaro daug elementų, ir kiekvienas iš jų gali veikti įvairiai. Šie veiksniai tarpusavyje yra susiję sudėtingais ryšiais¹⁶¹. Pažymėtina, kad tokių veiksnių yra labai daug ir išsiaiškinti visus juos nėra lengva. Norint suprasti tam tikros minties, jausmo ar prisiminimo atsiradimą nusikalstamos veikos padarymo metu būtina pažinti žmogaus asmenybę, išnagrinėti jos formavimosi sąlygas, sužinoti, koks šeimos, draugų, apskritai socialinių, ekonominių ir kitų veiksnių poveikis¹⁶².

Apskritai, nagrinėjant nusikalstamo elgesio mechanizmą, žmogaus išorinė aplinka ir jo asmenybės savybės nagrinėjamos sąveikoje, atkreipiant dėmesį į visus kriminalinio elgesio etapus: motyvacijos formavimasis, sprendimo dėl nusikalstamos veikos padarymo priėmimas, priimto sprendimo įgyvendinimas, postkriminalinis elgesys. Būtina pabrėžti, jog atitinkamas elgesys kiekviename etape – aplinkos ir žmogaus sąveikos rezultatas.

Norėtusi paminėti, kad vienas iš svarbiausių asmenybės komponentų ir nusikalstamo elgesio mechanizmo sudedamųjų dalių yra motyvas. Motyvas – tai vidinis bet kokio elgesio, tame tarpe ir

¹⁵⁹ Гилинский Я. Объяснение преступности. // Предупреждение преступности// Криминологический журнал: Казахстанская криминологическая ассоциация. 2002, Nr. 2, стр. 79-85 // [http://sartraccc.sgap.ru/Pub/gilinsky\(10-03-06\).htm](http://sartraccc.sgap.ru/Pub/gilinsky(10-03-06).htm) (Prisijungimo laikas: 2007-07-14).

¹⁶⁰ Justickis V. Kriminologija. 1 dalis. Vilnius: MRU Leidybos centras, 2001. P. 189.

¹⁶¹ Bluvšteinas J. Kriminologija. Vilnius: Pradai, 1994. P. 92.

¹⁶² Ten pat, P. 93.

nusikalstamo, stimulus¹⁶³. Toks pat individų elgesys gali būti sąlygojamas skirtingų motyvų. Kaip pavyzdį, norėtume paminėti antikinį pasakojimą. Vienas žmogus uždavė klausimą darbininkams, kurie statė pastatą: „Ką jus darote?“ Vienas iš darbuotojų atsakė: „Aš tampau šį prakeiktą akmenį.“ Kitas į tą patį klausimą atsakė: „Aš uždirbu duonos kąsniui“. Trečias gi atsakė, jog stato nuostabią šventovę. Tokiu būdu, išoriškai vienodas elgesys gali būti nulemtas visiškai skirtingų motyvų ir šitą būtinai reikia turėti omeny nagrinėjant nusikaltėlio elgesį.

Daugelis kriminologų anksčiau nuoširdžiai tikėjosi surasti nusikalstamumo, kaip realiai egzistuojančio fenomeno, priežastis, nustatyti objektyvias dirbtinio socialinio konstrukto „priežastis“. Tačiau J. Gilinsko nuomone, kaip jau esame minėję, neegzistuoja kurios nors vienos specifinės nusikalstamumo, kaip socialinio reiškimo, priežasties (tegu ir integralios)¹⁶⁴.

Mes visiškai sutinkame su nuomone, kad negalima nustatyti tam tikros specifinės vienos nusikalstamumo priežasties. Žmogaus elgesys konkrečioje situacijoje priklauso nuo daugelio veiksnių, aplinkybių ir vargu ar galima surasti tokią vienintelę priežastį, kuria galima būtų buvę paaiškinti nusikalstamą elgesį, kuri tiktų jeigu jau ne visiems, tačiau bent jau daugeliui atvejų.

Nusikalstamumo priežasčių teorijos aiškina nusikalstamumo priežastis „paimtas iš masės“. Norint paaiškinti konkrečios nusikalstamos veikos priežastis, būtina žinoti visas ne tik objektyvias nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes, bet ir subjektyvias – t.y. apie ką žmogus tuo metu galvojo, kokios jam kilo mintys kaip reakcija į vieną ar kitą objektyvią aplinkybę, kokie prisiminimai jam kilo tuo metu. Tuo tarpu nusikalstamumo priežasčių teorijos siūlo nusikalstamumo priežastis, kurios tinka daugeliui atvejų, t.y. daugelio konkrečių nusikalstamų veikų padarymo paaiškinimui, ir nedaug padeda norint išsiaiškinti kodėl konkretus individas padarė konkrečią nusikalstamą veiką.

Siekiant suprasti konkrečios nusikalstamos veikos padarymo priežastis, vien nusikalstamumo priežasčių teorijų išmanymo nepakaks – jų pritaikymas duos tik labai abstraktų rezultatą. Tačiau tai nereiškia, kad nusikalstamumo priežasčių paieška ir naujų teorijų atsiradimas yra beprasmiškas reikalas. Siekiant efektyvios nusikalstamumo prevencijos, nusikalstamumo priežasčių teorijos vaidina labai didelį vaidmenį. Kuriant konkrečias nusikalstamumo prevencijos priemones nusikalstamumo priežasčių teorijos padeda nustatyti tas sritis, kurioms turėtų būti skiriamas padidintas dėmesys siekiant bent kiek pažaboti nusikalstamumą. Visų atskirų nusikalstamų veikų padarymo priežasčių išsiaiškinimas ir analizavimas užimtų labai daug laiko ir tik pabaigus darbą, jį tektų pradėti iš naujo.

¹⁶³ Антолян Ю. М. Криминология. Москва: Юристъ, 2004. С. 107.

¹⁶⁴ Гилинский Я. Объяснение преступности. // Предупреждение преступности// Криминологический журнал: Казахстанская криминологическая ассоциация. 2002, Nr. 2, стр. 79-85 // [http://sartraccc.sgap.ru/Pub/gilinsky\(10-03-06\).htm](http://sartraccc.sgap.ru/Pub/gilinsky(10-03-06).htm) (Prisijungimo laikas: 2007-07-14).

Tuo tarpu nusikalstamumo priežasčių teorijos pateikia apibendrintą vaizdą, kuris ir yra panaudojamas nusikalstamumo prevencijoje.

Apibendrinant, siekiant visapusiškai išsiaiškinti konkrečios nusikalstamos veikos priežastis, būtina nagrinėti nusikalstamo elgesio mechanizmą asmens, padariusio nusikalstamą veiką. Vien nusikalstamumo priežasčių teorijų išmanymo šiuo atveju nepakaks, nes susidarys per daug bendras vaizdas.

IŠVADOS

1. Yra daug skirtingų nusikalstamumo apibrėžimų, tačiau kol kas nėra tokio apibrėžimo, kuriam visi pritartų ir kuris galėtų atskleisti visą nusikalstamumo, kaip socialinio reiškinių, specifiką. Akivaizdu, kad nusikalstamumas negali būti prilyginamas matematinei atskirų nusikalstamų veikų sumai. Nusikalstamumas – tai sudėtingas socialinis-teisinis reiškinys, apimantis ne tik atskiras nusikalstamas veikas, bet ir juos padariusius asmenis, nusikalstamų veikų pasekmes, nusikalstamų veikų aukas ir pan. Todėl visiškai nepriimtinas yra anksčiau plačiai naudotas nusikalstamumo apibrėžimas, kuriame nusikalstamumas buvo apibūdinamas kaip atskirų nusikalstamų veikų, padarytų tam tikroje teritorijoje tam tikru laiku, visuma. Kol kas nesant universalaus nusikalstamumo apibrėžimo, nusikalstamumą reikėtų apibrėžti per jo požymius, dėl kurių yra visuotinai sutariama. Tokiu atveju nusikalstamumą galėtume apibrėžti kaip sudėtingą struktūrinį socialinį-teisinį reiškinį, kuriam būdingas masinis paplitimas, istorinis kintamumas, santykinis pastovumas, neišvengiamumas. Toks apibrėžimas pateikia nors ir bendrą, bet vientisą nusikalstamumo supratimą.
2. „Nusikalstamumo priežasčių“ terminas paskutiniu metu yra vartojamas vis rečiau. Greta nusikalstamumo priežasčių yra išskiriamas ir nusikalstamumo sąlygos. Riba tarp šių dviejų reiškinų yra vos matoma, nes priklausomai nuo aplinkybių, vienu atveju tas pats reiškinys bus nusikalstamumo priežastimi, kitu atveju – jo sąlyga. Siekiant išvengti painiavos ir visapusiškai išnagrinėti nusikalstamumo prigimtį, daugelis mokslininkų vartoja „nusikalstamumo veiksmų“ termino. Nusikalstamumo veiksmiai apima tiek nusikalstamumo priežastis, tiek nusikalstamumo sąlygas ir paaiškina nusikalstamumo gyvavimo, didėjimo ar mažėjimo priežastis bei sąlygas.
3. „Nusikalstamumo priežasčių teorijų“ ir „nusikalstamo elgesio priežasčių teorijų“ terminai iš esmės yra sinonimai, kai yra kalbama apie teorijas, aiškinančias nusikalstamumo priežastis. Tačiau patys terminai „nusikalstamumas“ ir „nusikalstamas elgesys“ negali būti prilyginami vieni kitam – jie turi skirtingą prasmę ir reikšmę.
4. Nusikalstamumo priežasčių teorijų yra dešimtys. Nenuostabu, jog kai kurios nusikalstamumo teorijos prieštarauja tarpusavyje. Nusikalstamumo priežasčių teorijų gausa yra sąlygota skirtingų požiūrių į nusikalstamumo prigimtį. Vieni mano, jog nusikalstamumo priežasčių reikia ieškoti socialinėje žmogaus aplinkoje, kitų nuomone – nusikalstamas asmens elgesys yra sąlygotas psichofizinių žmogaus savybių ir t.t. Tokia nusikalstamumo priežasčių teorijų gausa nėra sveikintinas dalykas, nes šioje gausoje lengva pasiklysti ir taip ir nesuprasti, kur

gi glūdi nusikalstamumo priežastys. Tačiau, iš kitos pusės, tai taip pat yra ir sveikintinas dalykas, nes su kiekviena teorija, su kiekviena nauja idėja mes po truputi priartėjame prie nusikalstamumo priežasčių gilesnio pažinimo. Žmogaus elgesys apskritai dar mažai ištirtas ir paaiškintas, todėl ir nusikalstamo elgesio, nusikalstamumo priežasčių pažinimas dar tikrai nėra baigtas. Yra daug skirtingų nusikalstamumo priežasčių teorijų, tačiau tarp jų kol kas nėra tokios teorijos, kuri būtų pajėgi visapusiškai paaiškinti nusikalstamumo priežastis ir dėl kurios būtų visuotinai sutarta. Dabartiniu metu kriminologai yra linkę ne kurti naujas nusikalstamumo priežasčių teorijas, tačiau integruoti jau egzistuojančias teorijas. Tai yra pakankamai sunkus darbas turint omeny teorijų gausą bei kai kurių teorijų tarpusavio prieštaravimus.

5. Sugretinus nusikalstamumo priežasčių teorijas įvairiais pagrindais, tampa aišku, jog negalimas yra vienos teorijos izoliuotas nagrinėjimas ir pritaikymas. Susitelkimas ties tik kokia nors viena nusikalstamumo priežasčių teorija neabejotinai sąlygos iškreiptą nusikalstamumo priežasčių supratimą. Atskiros teorijos stengiasi vis kitaip, iš kitos pusės prieiti prie nusikalstamumo pažinimo, tačiau paprastai nesugeba visapusiškai paaiškinti nusikalstamumo priežasčių. Norint suvokti nusikalstamumo priežastis, būtina yra kompleksiskai nagrinėti visas nusikalstamumo priežasčių teorijas. Nors tai yra labai sunkus ir ilgą laiką užtruksiantis darbas, tačiau jis yra būtinas siekiant paaiškinti tokį sudėtingą reiškinį, kaip nusikalstamumas. Tam, kad palengvinti darbą nagrinėjant nusikalstamumo priežasčių teorijas, yra sukurtos skirtingos teorijų klasifikacijos, kurių dėka nusikalstamumo priežasčių teorijos suskirstomos į tam tikrą sistemą, išskiriamos į tam tikras grupes, kurios padeda greičiau atrasti nusikalstamumo priežasčių teorijų panašumus ir skirtumus, išsiaiškinti jų tarpusavio santykį

NAUDOTOS LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Abramavičius A., Andruškevičius A., Bakševičienė R. ir kt. Namų advokatas. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002;
2. Atsakingasis redaktorius Bluvšteinas J. Kriminologija. Vilnius: Pradai, 1994;
3. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius: Alma littera, 2000;
4. Justickis V. Kriminologija. I dalis. Vilnius: MRU Leidybos centras, 2001;
5. Hartung F. E. Methodological Assumption in a Social-Psychological Theory of Criminality // Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science. Vol. 45, No. 6, 1955. p. 652-661 // <http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/jclc45&id=664&collection=journals> (Prisijungimo laikas: 2006-11-11);
6. Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2004;
7. Wright A. R., Miller J. M. Encyclopedia of criminology. New York London: Routledge, 2005. V. 1;
8. Wright A. R., Miller J. M. Encyclopedia of criminology. New York London: Routledge, 2005. V. 2;
9. Wright A. R., Miller J. M. Encyclopedia of criminology. New York London: Routledge, 2005. V. 3;
10. Žukauskienė R. Kriminalinio elgesio psichologija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006;
11. Под редакцией Аванесова Г. Криминология. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2005;
12. Алексеев А., Артамонов А., Ахметшин Х. и др. Российская криминологическая энциклопедия. Москва: НОРМА - ИНФРА-М, 2000;
13. Антонян Ю. М. Криминология. Москва: Юристъ, 2004;
14. Баляба А., Виленская Э., Дидоренко Э. Криминология: приглашение к дискуссии. Луганск : РИО ЛИВД МВД Украины, 2000;
15. Блувштейн Ю. Д., Добрынин А. В. Основания криминологии: опыт логико-философского исследования. Москва: Университетское, 1990;
16. Блэкборн Р. Психология криминального поведения. Санкт-Петербург: Питер, 2004;
17. Под редакцией Бурлакова В. Н., Сальникова В. П. Криминология XX век. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2000;

18. Бурлаков В. Н. Уголовное право и личность преступника. Санкт-Петербург: Издательский дом Санкт-Петербургского государственного университета, 2006;
19. Под редакцией Вицина С. Е., Тукина В. А. Криминология. Учебно-методические материалы и альбом схем. Москва: Щит-М, 2000;
20. Гишинский Я. Девиантность, преступность, социальный контроль. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2004;
21. Гишинский Я. Девиантология. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2004;
22. Гишинский Я. Объяснение преступности. // Предупреждение преступности// Криминологический журнал: Казахстанская криминологическая ассоциация. 2002, № 2, стр. 79-85 // [http://sartraccc.sgap.ru/Pub/gilinsky\(10-03-06\).htm](http://sartraccc.sgap.ru/Pub/gilinsky(10-03-06).htm) (Prisijungimo laikas: 2007-07-14);
23. Долгова А. И. Криминология. Москва: НОРМА, 2005;
24. Иншаков С. М. Криминология. Москва: Юриспруденция, 2000;
25. Иншаков С.М. Зарубежная криминология. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 1997;
26. Иншаков С. М. Зарубежная криминология. Москва, 1997 // <http://www.pravoznavec.com.ua/books/letter/298/%C8> (Prisijungimo laikas: 2007-03-10);
27. Под редакцией Кудрявцева В., Эминова В. Криминология. Москва: Юрист, 1997;
28. Кудрявцев В. Н. Криминология. Москва: Юристь, 2006;
29. Кузнецова Н. Ф., Лунеев В. В. Криминология. Москва: Волтерс Клувер, 2005;
30. Фокс В. Введение в криминологию. Москва: Прогресс, 1980;
31. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности. Москва: Республика, 1994;
32. Шнайдер Г. Й. Криминология. Москва: Прогресс, 1994;
33. Яковлев А. М. Теория криминологии и социальная практика. // <http://crimestudy.ru/modules/smartsection/item.php?itemid=5&page=28> (Prisijungimo laikas: 2007-03-04).

SANTRAUKA

NUSIKALSTAMUMO PRIEŽASČIŲ TEORIJOS

Pagrindinės sąvokos: nusikalstamumas, nusikalstamumo priežastys, nusikalstamumo priežasčių teorija.

Nusikalstamumas lydi visuomenę tiek laiko, kiek egzistuoja pati visuomenė, todėl nusikalstamumo priežasčių klausimas turbūt niekada nepraras savo aktualumo. Priežasčių, kurios skatina žmones daryti nusikalstamas veikas, yra labai daug, jos tarpusavyje sąveikauja ir jų sąveika yra gana sudėtinga. Atskiras priežastis, taip pat jų grupės, aiškina atskiros kriminologinės teorijos, kurios vadinamos nusikalstamumo priežasčių teorijomis.

Nusikalstamumas yra toks socialinis reiškiny, kuris negali būti panaikintas visiškai, nors laikui bėgant jis gali mažėti arba didėti. Būtent todėl visais laikais buvo stengiamasi sumažinti nusikalstamumo rodiklius ir būtent dėl to visada buvo skiriamas ypatingas dėmesys nusikalstamų veikų padarymo priežasčių išsiaiškinimui.

Šio magistro baigiamojo darbo objektas yra nusikalstamumo priežasčių teorijos. Nagrinėjant šias teorijas siekiama nustatyti įvairių nusikalstamumo priežasčių teorijų tarpusavio santykį, jų sąveiką.

Egzistuoja dešimtys nusikalstamumo priežasčių teorijų ir jų skaičius palaipsniui didėja, tačiau trūksta įvairių teorijų siūlomų nusikalstamumo priežasčių sąsajos klausimo išnagrinėjimo. Nagrinėjant nusikalstamumo priežasčių teorijas susiduriama su tokiomis problemomis, kaip teorijų gausa, kai kurių teorijų tarpusavio prieštaravimas bei teorijų santykinumas.

Siekiant nustatyti įvairių nusikalstamumo priežasčių teorijų tarpusavio santykį, šiame darbe šios teorijos yra sugretinamos įvairiais pagrindais.

SUMMARY

THEORIES OF CRIMINALITY REASONS

Keywords: criminality, reasons of criminality, theory of criminality reasons.

The crime prevails as long as the society exists, that's why the question of crime reasons will never lose its relevancy. There is a lot of reasons which stimulates people to commit crimes, they interact among each other and their interaction is rather difficult. Separate theories of criminology explore different reasons of criminality or their groups; these theories are called the theories of criminality reasons.

Criminality is so kind of social phenomenon, that can't be absolutely cancelled, although in the course of time it can decrease or increase. For this reason at all times there was made a lot of efforts in order to solve the problem of criminality and to decrease the index of criminality.

The object of this work is the theories of criminality reasons. The aim of our research is to define a relation among different theories of criminality reasons.

There do exist a lot of theories of criminality reasons and their number is growing, but there is a lack of researches that could clarify the interaction of these theories. Researching the theories of criminality reasons it is confronted with such problems like plenty of theories. Moreover, some theories contradict to each other and a lot of theories are comparative.

In this work different theories of criminality reasons are compared in various bases in order to define a relation among them.